

ΟΚΡΑΤΗΣ· ΕΙΡΑΤΙΣ
ΥΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΣΩΜΑ
ΑΚΡΛΣΘΚΑΛΑΤΙΝΟΣ
ΙΒΙΑΔΗΣ· ΑΛΗΘΗΣ
ΕΣΟΥΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΕΡ
ΑΙΝΕΤΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΥΣΩΜΑΤΟΣ ΣΟΥ ΕΡ
ΠΩΝΟΙΧΕΤΑΙ; ΑΛΚ
ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΕΡΩΝ
ΒΕΛΤΙΟΝ Η; ΑΛΚ· ΕΙ
ΩΣ ΕΙΜΙΟΟΚΛΑΠΙΩΝ
ΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ Τ
ΩΝ ΑΛΚ· ΕΥΓΕΠΟΙΩΝ
ΕΛΘΟΙΣ ΣΩΚ· ΠΡΟ
ΓΟΣ ΕΙΝΕΙ ΑΛΚ· ΑΛΛ
ΣΟΥΤΩΓΕΣΟΙΕΧΕΙ
ΟΚΡΑΤΗΣ· ΕΙΡΑΤΙΣ
ΥΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΣΩΜΑ
ΑΚΡΛΣΘΚΑΛΑΤΙΝΟΣ
ΙΒΙΑΔΗΣ· ΑΛΗΘΗΣ
ΕΣΟΥΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΕΡ
ΑΙΝΕΤΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΥΣΩΜΑΤΟΣ ΣΟΥ ΕΡ
ΠΩΝΟΙΧΕΤΑΙ; ΑΛΚ
ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΕΡΩΝ
ΒΕΛΤΙΟΝ Η; ΑΛΚ· ΕΙ
ΩΣ ΕΙΜΙΟΟΚΛΑΠΙΩΝ
ΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ Τ
Κ· ΕΥΓΕΠΟΙΩΝ
ΣΩΚ· ΠΡΟ
ΑΛΚ· ΑΛΛ
ΟΙΕΧΕΙ
ΤΩ ΚΛΕΙ
ΧΗΣ ΕΡ
Η; ΑΛΚ
ΟΟΚΛΑΠΙ
ΣΩΜΑΤΟΣ
ΑΛΚ· ΕΥΓΕΠΟ
ΑΘΟΙΣ ΣΩΚ·
ΣΤΟΣ ΕΙΝΕΙ ΑΛΚ· Α
ΩΣ ΟΥΤΩΓΕΣΟΙΕΧ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΤΩ Κ

ΚΛΑΣΙΚΗΝΑΤΑ
ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ
ΒΟ ΕΒΡΟΠΙΣΚΑΤΑ
ΤΙΒΙΛΙΖΑΤΙΟΝ

автори:

Весна Димовска-Јањатова

Весна Томовска

рецензенти:

Светлана Камџијаш

Гордана Никчевска

Душанка Голубовиќ Нешовска

лектор:

Дејан Василевски

Дизајн и подготовка:www.koma.com.mk**Издавач:**

Министерство за образование и наука за Република Македонија

Печати:

Графички центар доел, Скопје

Тираж:

5.500

Со решение на Министерот за образование и наука на Република Македонија бр.22-4101/1 од 06.07.2010 година се одобрува употребата на овој учебник

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека
"Св.Климент Охридски" , Скопје

373.3.016:930.85 (37/38) (075.2) = 163.3

ДИМОВСКА-Јањатова, Весна

Класична култура во европската цивилизација : учебник за
V одделение : изборен предмет / Весна Димовска-Јањатова,
Весна Томовска . - Скопје : Министерство за образование и
наука на Република Македонија, 2010.

- 93 стр. : илустр. во боја ; 24 см

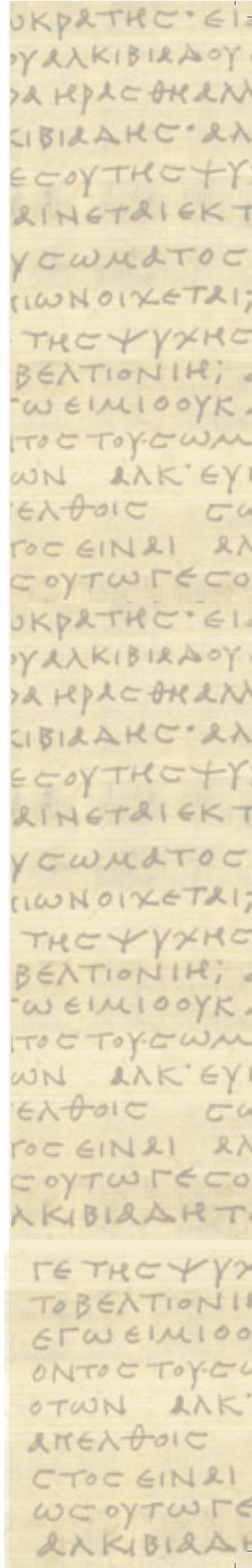
ISBN 978-608-226-007-5

1. Томовска, Весна [автор]

COBISS.MK-ID 84092170

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	5
1 КЛАСИЧНИ ЈАЗИЦИ.....	7
1. 1. ЗА ПОТЕКЛОТО НА ЈАЗИЦИТЕ.....	7
1. 1. (А) ЈАЗИЧНИ ГРУПИ И СЕМЕЈСТВА.....	7
1. 1. (Б) СТАРОГРЧКИ И ЛАТИНСКИ ЈАЗИК.....	9
1. 2. ПИСМА.....	12
1. 3. ПИСМЕНОСТ.....	15
1. 4. ЛАТИНИЗМИ, ГРЦИЗМИ, ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИ.....	19
1. 5. ПОГОВОРКИ, ФРАЗИ И ЦИТАТИ.....	21
2 КНИЖЕВНОСТ.....	25
2.1. ЕПИКА.....	28
2.2. ЛИРИКА.....	33
2.3. ДРАМА.....	36
2.4. ГОВОРНИШТВО.....	40
3 МИТОЛОГИЈА И ВЕРУВАЊА.....	43
3.1. МИТОЛОГИЈА.....	45
3.2. КУЛТОВИ И ОБРЕДИ.....	49
3.3. СВЕШТЕНИЦИ И ПРОРОЧИШТА.....	51
3.4. МИСТЕРИИ.....	53

4 УМЕТНОСТ	55
4.1. АРХИТЕКТУРА	55
4.2. ВАЈАРСТВО	59
4.3. СЛИКАРСТВО	61

5 СЕКОЈДНЕВИЕ (ОПШТЕСТВЕН И ПРИВАТЕН ЖИВОТ)	69
5.1. ОБРАЗОВАНИЕ	64
5.2. СЕМЕЈСТВО	67
5.3. ГОТВАРСТВО	70
5.4. ОБЛЕКА	73
5.5. ОБЛИЦИ НА ЈАВЕН ЖИВОТ	76
5.5. (А) ОПШТЕСТВЕНИТЕ ДОЛЖНОСТИ НА ГРАДСКОТО НАСЕЛЕНИЕ	76
5.5. (Б) ЗАБАВА И СЛОБОДНО ВРЕМЕ	79

6 АНТИЧКОТО НАСЛЕДСТВО ВО МАКЕДОНИЈА	83
6.1. ЛОКАЛИТЕТИ	84
6.1. (А) СКУПИ (SCUPI)	84
6.1. (Б) СТОБИ (STOBI)	86
6.1. (В) ХЕРАКЛЕЈА (HERACLEIA LYNCSTIS)	88
6.1. (Г) ЛИХНИД (LIHNIDOS)	90
6.2. НАТПИСИ	92

ВОВЕД

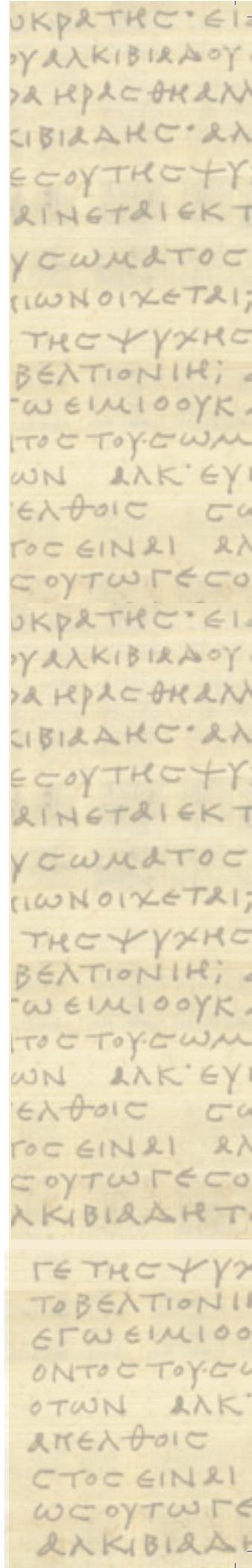
Драги ученици,

Пред вас е учебникот *Класичната култура во европската цивилизација*. Зборовите од кои е составен насловот убедливо ја потврдуваат содржината на оваа книга. Имено, сите зборови употребени овде се наследство од класичната култура во европската цивилизација.

Зборот „култура“ е еден од бројните латински зборови што можат да се сретнат во речиси сите европски јазици. Овој збор настанал од латинскиот глагол „colo“ што значи: обработувам, одгледувам, негувам, се грижам за нешто. Оттаму, сфатено најопшто, во основа „култура“ е грижлив однос кон нешто, обработување и дотерување, облагородување, припитомување. Ставен во некоја попрецизна временска, географска или историска рамка овој збор означува бројни активности и појави поврзани за одреден простор и одредено време што учествуваат во процесот на одгледување, обработување, припитомување.

И зборот „дивилзација“ е латински збор. Неговото значење го одредува именката „civis“: граѓанин, државјанин, учесник во некој организиран облик на живот со воспоставени установи за работење и живеење во заедница.

Зборот „класичен/на“ е исто така латински. Римјаните ги нарекувале „classici“ граѓаните од прв ред, оние што се издвојувале во посебен слој или група како подобри или најдобри во однос на останатите. Во европската историја такви „граѓани од прв ред“ биле оние што ги создале основите на оваа цивилизација, а тоа значи Хелените и Римјаните што го населувале поширокиот простор околу Средоземното Море во периодот од осмиот век п.н.е. до четвртиот век. Овој период во историјата се нарекува антика. Уште еден латински збор! Антика значи „древност, старина“. Значи, класична култура е онаа култура што се појавила и што се развила во периодот на антиката. На овие основи се надоврзува европската цивилизација и натаму го збогатува и разгранува огромното културно наследство.

Овој учебник содржи бројни сведоштва за поврзаноста на европската цивилизација со класичната култура. Содржините се тематски распределени во шест поглавја.

Во првото поглавје *Класични јазици*, обработени се разновидни теми поврзани со старогрчкиот и со латинскиот јазик, односно со јазиците на класичната култура. Овие јазици се основа на стручната терминологија во речиси сите научни дисциплини, јазици на политиката и образованието. Латински и старогрчки зборови во малку видоизменета форма често се застапени и во секојдневниот говор во европските јазици.

Содржините застапени во поглавјето *Книжевности* нудат запознавање со книжевните облици што се развиле во рамките на хеленската и на римската книжевност на чиито основи подоцна се граделе европските книжевности.

Основните елементи и одлики на хеленската и на римската митологија се обработени во поглавјето *Митологија и верувања*. Покрај теми од митолошкото наследство на антиката, присутни се и некои содржини поврзани со верскиот живот на Хелените и на Римјаните, некои култови и обреди и нивното влијание во европската цивилизација.

Во поглавјето *Уметности* се упатува на основните обележја на различните ликовни уметности и на архитектурата во антиката што извршиле големо влијание врз европската градителска пракса и врз европското творечко искуство.

Основите за развојот на општествениот и семејниот живот во Европа воспоставени во античка Хеллада и Рим се обработени во поглавјето *Секојдневие (ојштинствен и ѝривајен живој)*.

Содржините од поглавјето *Античкиото наследство во Македонија* сведочат за културното наследство со кое изобилува Македонија и нејзината богата и долга историја што е вткаена во античките корени на европската култура.

За полесно следење на содржините на крајот од секое поглавје има **речник** во кој се објаснети помалку познати зборови и стручни термини.

Покрај основните содржини поврзани со различни теми од класичната култура во оваа книга ќе најдете и збирка од **латински поговорки** што се распоредени на маргините на страниците.

Од авторите

ΓΕ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΕΡΩΝ ΟΥΚ ΑΠΕΙΣΙΝ ΕΩΣ ΑΝΘΡΩ
ΤΟ ΒΕΛΤΙΟΝ Η; ΑΛΛ' ΕΙΚΟΣ ΕΓΕ ΓΩΚ' ΟΥΚ ΟΥΝ
ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΟΥΚ ΑΠΙΩΝ ΑΛΛΑ ΠΑΡΑΜΕΝΩΝ ΑΛΗΓ
ΟΝΤΩΝ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΑΠΕΛΗΛΥΘ
ΟΤΟ Κ' ΕΥΓΕ ΠΟΙΩΝ ΩΣ ΓΩΚΡΑΤΕΣ· ΚΑΙ ΜΗΔΕ
ΑΚ' ΕΓΩΚ' ΠΡΟΘΥΜΟΥ ΤΟΙΝΥΝ ΟΤΙ ΚΑΛΛΙ

1

ΚΛΑΣΙΧΝΙ ΙΑΖΙЦИ

ВО ОВА ПОГЛАВЈЕ

1.1 ЗА ПОТЕКЛОТО НА ΙΑΖИЦИТЕ

1.1 (А) ЯЗИЧНИ ГРУПИ И СЕМЕЈСТВА

Денес во светот постојат над 2.800 јазици, а само во Европа се зборуваат 160 различни јазици. Научниците кои се занимаваат со проучување на историјата и потеклото на јазиците настојуваат да ги групираат (класифицираат) во јазични групи и јазични семејства. Оваа класификација се прави според некои нивни заеднички особености и сличности, како и според заедничкиот прајазик од кој настанале (генеалогска класификација).

Постојат четири поголеми групи јазици: индоевропска, урало-алтајска, семитско-хамитска и кавкаска група.

Една од тие големи јазични групи е и **индоевропската група јазици**, што обединува јазици на кои говори најголем процент од населението во светот, 47 проценти, или 1.782 милиони луѓе. Во оваа група јазици спаѓаат јазици со заедничко потекло, а најстарите зачувани индоевропски текстови датираат од средината на второто илјадалетие пред нашата ера (околу 1500 година п.н.е.). Сите јазици во оваа група, според своите поблиски сродности, се делат на повеќе **јазични семејства**:

- Индо-иранско семејство (хиндустански, бенгалски, ромски, санскрит, персиски, авганистански, таџикистански, курдски и др.);
- Балтичко семејство (литвански, летонски и старопруски);

1.1. ЗА ПОТЕКЛОТО НА ΙΑΖИЦИТЕ

1.1. (А) ЯЗИЧНИ ГРУПИ И СЕМЕЈСТВА

1.1. (Б) СТАРОГРЧКИ И ЛАТИНСКИ ЯЗИК

1.2. ПИСМА

1.3. ПИСМЕНОСТ

1.4. ЛАТИНИЗМИ, ГРЦИЗМИ, ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИ

1.5. ПОГОВОРКИ, ФРАЗИ И ЦИТАТИ

NOSCE TE
IPSUM.

ЗАПОЗНАЈ СЕ
САМИОТ СЕБЕ.

7

в) Словенско семејство (старословенски, руски, украински, белоруски, чешки, словачки, полски, српски, хрватски, македонски, словенечки, бугарски);

г) Италско семејство (латински, оско-умбриски, фаликиски, венетски и др.);

д) Германско семејство (стариот готски јазик, германски, англиски, шведски, дански, норвешки, холандски и др.);

ѓ) Келтско семејство (ирски, шкотски, велшки);

е) Романско семејство (италијански, француски, шпански, португалски, романски и др.).

ЈАЗИЧНО СТЕБЛО НА
ИНДОЕВРОПСКАТА
ГРУПА ЈАЗИЦИ

Во индоевропската група јазици, како одделни јазици, спаѓаат и грчкиот, албанскиот, ерменскиот и други јазици.

Значи, **класичните јазици: старогрчкиот и латинскиот јазик**, исто како и македонскиот, албанскиот, англискиот или германскиот јазик, се во некое подалечно сродство, па оттаму, во нив се среќаваат меѓусебно слични зборови со исто или блиско значење. На пример, *лат.* mater, *срп.* мајка, *мак.* мајка, *срп.* мајка, *слов.* mati, *анг.* mother, *герм.* Mutter.

Прашања

1. Наброј ги четирите поголеми групи јазици!
2. Во кое јазично семејство припаѓа македонскиот/албанскиот/турскиот јазик?
3. Кои јазици се нарекуваат „класични јазици“?
4. На која група јазици ѝ припаѓаат класичните јазици?

Активности

- Поделете се во неколку работни групи. Секоја група нека изработи претстава (цртеж, колаж, компјутерски изработена скица и сл.) со јазично стебло на по едно јазично семејство: словенското, германското, романското итн.
- Размисли и обиди се да се сетиш на слични зборови со исто значење во мајчиниот и во некој странски јазик (англиски, германски и сл.).
- Што можеме да заклучиме од ова?

Дознај повеќе

<http://colfa.utsa.edu/drinka/pie/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Indo-European_languages

http://en.wikipedia.org/wiki/Romance_languages

OMNIUM
GRADUM
DIFFICILLIMUS
EST PRIMUS.
ОД СИТЕ
ЧЕКОРИ
НАЈТЕЖОК Е
ПРВИОТ.

1.1 (Б) СТАРОГРЧКИ И ЛАТИНСКИ ЈАЗИК

На **старогрчки јазик** зборувале и пишувале старите **Хелени**, жители на Хелада, која се простирала на најјужниот дел на Балканскиот Полуостров, на крајбрежјето и островите на Егејското Море. Нивната култура се нарекува хеленска култура.

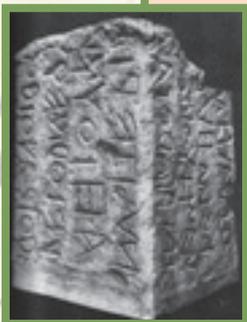
Старогрчкиот јазик имал долга историја чиешто корени можат да се следат до 2000 години пред нашата ера, со што се документира како најстар европски јазик. На најстарите пишани документи тој се јавува како **микенски грчки**. Во **класичниот период** на развојот на хеленската култура (од шести до четврти век п.н.е.) старогрчкиот јазик всушност претставувал збир од повеќе различни дијалекти (јонски, атички, ајолски, дорски, аркадо-кипарски и др.). Од атичкиот дијалект се развил еден поедноставен **заеднички** (т.н. којне) **грчки јазик**, а од него **византискиот грчки**, што се говорел сè до петнаесеттиот век, и **новогрчкиот јазик**, со кој и денес се служат жителите на соседна Грција.

На старогрчки јазик се создадени прочуените дела на хеленската книжевност, како Хомеровите *Илијада* и *Одисеја*, драмите на Еврипид, Ајсхил, Софокле, говорите на Демостен, историските списи на Тукидид и други поетски и прозни дела што станале образец за угледување и инспирација за генерации и генерации автори од европските книжевности.

Латинскиот јазик го добил своето име по племето **Латини** што во антиката ја населувало областа Латиј, што се наоѓа во средишниот дел на Апенинскиот Полуостров. Во оваа област се наоѓал и градот **Рим**, престолнина на моќната Римска империја. Оттаму, културата што овде почнала да се развива се нарекува **римска култура**, а јазикот – латински.

КАРТА НА ХЕЛАДА

За најстар досега откриен натпис (седми век п.н.е.) на латински јазик се смета т.н. Црн камен, што уште го викаат и Ромулов камен. Тој е пронајден на римскиот форум (плоштад), во близина на триумфалната капија на Септимиј Север.

Најстарите **натписи** напишани на латински јазик потекнуваат од седмиот до шестиот век п.н.е. Со ширењето на римската власт и држава на нови територии, се ширела и се распространувала и употребата на латинскиот јазик. Најпрвин на територијата на Италија, а потоа и многу пошироко, во римските провинции низ целиот тогаш познат свет: Хиспанија (денешна Шпанија), Галија (денешна Франција), Британија, Германија, Северна Африка, Балканот и Мала Азија.

КАРТА НА РИМСКАТА ИМПЕРИЈА ВО ПРВИОТ ВЕК П.Н.Е.

Од **народниот латински јазик**, што се говорел во одделни римски провинции, подоцна се развиле јазиците од романската група: италијанскиот, францускиот, романскиот, шпанскиот, португалскиот и др.

Книжевниот класичен латински јазик е зачуван во творештвото на големите автори на римската книжевност, како поетите Вергилиј, Овидиј, Катул, говорникот Кикерон, историчарите Такит и Салустиј и други.

По пропаѓањето на римската држава латинскиот јазик не изумрел, туку и понатаму се употребувал во европските земји, на дворите на владетелите, во училиштата и на универзитетите, како јазик на науката и книжевноста и тоа преку средниот, па сè до осумнаесеттиот век. Денес на латински јазик се зборува и се пишува во Ватикан, Светата престолнина на католичката црква.

Зарзвојот на класичните јазици, старогрчкиот и латинскиот, сведочат бројни зачувани документи, како: епиграфски споменици (натписи испишани на тврд материјал, најчесто на камен или на глинени плочки), папируси и други ракописи, зачувани преписи на книжевни дела, заемките во другите јазици и современите јазици што потекнуваат и се развиле од нив. Класичните јазици, иако денес не се говорат активно, извршиле силно влијание врз развојот на поновите јазици од речиси сите јазични семејства. Науката што се занимава со изучување на класичните јазици и книжевните дела напишани на овие јазици се нарекува **класична филологија**.

Прашања

1. Од кога почнал непрекинатиот развој на хеленската култура и старогрчкиот јазик?
2. Кои понови јазици се развиле од старогрчкиот јазик?
3. Од кој век се најстарите откриени натписи на латински јазик?
4. На која територија се употребувал латинскиот јазик?
5. Како се вика науката што се занимава со изучување на класичните јазици и класичната книжевност?

Активности

- Прочитај нешто поопширно за хеленската и римската култура во учебникот по историја или побарај интересни содржини на интернет-страници што ќе ти ги посочи наставникот.
- Објасни како биле поврзани овие две култури и зошто нивното влијание врз Европа е толку силно.

Дознај повеќе

Димовска В., Чешларов М., Бузалковска-Алексова М., Џукеска Е. *Liber latinus I. Алби*, Скопје, 2002, стр.17-22.

<http://www.crystalinks.com/greeklanguage.html>

<http://www.omniglot.com/writing/greek.htm>

<http://www.yleradio1.fi/nuntii/>

<http://www.omniglot.com/language/phrases/latin.php>

TEMPORA
MUTANTUR ET
NOS MUTAMUR
IN ILLIS.
ВРЕМИЊАТА СЕ
МЕНУВААТ, А И
НИЕ СО НИВ.

1.2. ПИСМА

ПОДГОТВИТЕЛНИ АКТИВНОСТИ:

Потсети се што знаеш за кирилицата. Кога настанала и кој ја создал?

Уште во предисторијата кај луѓето се појавила потреба комуникацијата преку усниот говор да ја зачуваат, да ја направат потрајна, односно да ја запишат. За таа цел било потребно да се создаде некој систем од знаци, писмо или „видлив јазик“. Токму појавата на писмото е значајниот пронајдок што ја разграничува историјата од предисторијата. Се смета дека писмото се појавило во исто време со првите форми на организирана држава и институции, кога станало неопходно да се води некаква писмена евиденција. Создавањето на писмото овозможило припадниците на одредена заедница да оставаат пишани документи за нивната култура, начин на живеење и важни настани. Овие документи служат како **историски извори**, од кои црпиме сознанија за минатото.

Административни плочки со сумерско клинесто писмо на кои е забележана продажба на јагниња.

Пронајдени се во Месопотамија, во Сумер, а потекнуваат од 1900 година п.н.е. Бојата од површината е излупена.

Писмо е систем од графички знаци со кои се бележат делови од јазикот (зборови, слогови, гласови). Тој систем се нарекува уште и **графија** (сѝ. *грч.* graphia – пишување), а бидејќи речиси секој јазик има свој систем од знаци, така постојат и различни графии, односно писма. Од постанокот на првото писмо до денес тоа се усовршувало и се создавале нови писма. Археолошките ископувања и

наоди покажуваат дека досега најстаро познато писмо е **клинестото писмо** што настанало во Месопотамија, во Сумер, и тоа околу 3100 година п.н.е.

Постојат различни видови писма:

■ Пиктографско или сликовно

Првите писма биле сликовни или пиктографски (сѝ. *грч.* pikto – цртам, сликам и graphia – пишување). Тие биле примитивни и се состоеле од цртежи или слики. Со една слика се предавало едно известување, информација или се опишувала една ситуација. Со вакво писмо луѓето се служеле во племенскиот стадиум на развој, а записи со ова писмо се зачувани најчесто на ѕидовите на пештерите. Египетските хиероглифи се пример за пиктографско писмо. Ова писмо претставувало систем од над 700 знаци.

Знаците-цртежи најчесто означувале еден предмет или поим: куќа, дрво, човек. Можеле да бидат и комбинирани, па така, на пример, цртежот на око од кое се рони солза означува *жалосѝ* и *ѝлаче*.

AMICUS VERUS
AVIS RARA.

ВИСТИНСКИОТ
ПРИЈАТЕЛ Е
РЕТКА ПТИЦА.

Пиктограми – знаците на пиктографското писмо

Тлочки со вавилонско и египетско писмо

Египетско хиероглифско писмо

Идеографско или логографско

Идеографското (сѝ. *ѝрч.* idea – претстава и graphia – пишување) писмо претставува посвршен вид писмо што сѝ уште задржало елементи на цртеж. Кај идеографското писмо со еден знак (симбол) се означува една идеја, еден предмет, појава или дејство, но тие се претставени поедноставно, само со некој дел или карактеристичен белег. Писмата од овој вид содржат многу знаци. Такви писма се кинеското писмо и писмото со кое пишувале американските Индијанци.

Пророштво истишано на коска со кинеско идеографско писмо

Фонетско писмо

Кај фонетските (сѝ. *ѝрч.* phone - глас) писма со секој знак се бележи еден звучен сегмент од јазикот, што сам по себе нема значење: тоа може да биде слог (фонетско-слоговно) или глас (фонетско-гласовно).

Кај **слоговните писма** еден знак претставува еден слог. Во слоговни писма спаѓаат: асиро-вавилонското клинесто писмо, микенското писмо – линеарно Б писмо, јапонското писмо и други писма.

Глинена тлочка од крит со натпис на микенски грчки

Микенско линеарно Б писмо

Со микенско писмо се служеле припадниците на критско-микенската култура, кои зборувале на микенски грчки.

Во **гласовни писма** спаѓаат: феникиското, старогрчкото, латиничното, кириличното... Феникијците околу 1000 година п.н.е. го создале првото гласовно писмо, што со 20 знаци ги бележело согласките. Хелените го презеле овој систем и го усовршиле, додавајќи знаци и за самогласките. Со посредство и под влијание на хеленските градови-колони на југот на Италија, истото писмо во осмиот век п.н.е. го презеле и Римјаните и го приспособиле на потребите на својот јазик. Во античкиот период жителите на Северна Европа немале писмо сè до доаѓањето на Римјаните. Со римските освојувања на Галија, Британија, Хиспанија и Германија латинското писмо станало прво и единствено што се употребува во поголемиот дел на Европа. Со кирилично писмо, пак, пишува голем дел од народите кои зборуваат некој од словенските јазици (македонски, руски, бугарски, српски). Според имињата на првите букви од одделните гласовни писма, тие се нарекуваат и со термините: **алфабет** (алфа + бета) – грчкото писмо, **абецед** (а + бе + це + де) – латиничното писмо или **азбука** (аз + буки) – кириличното писмо.

Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Η	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ	Ν	Ξ	Ο	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ	Ω
α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	ο	π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Η	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ	Ν	Ξ	Ο	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ	Ω
α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	ο	π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Η	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ	Ν	Ξ	Ο	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ	Ω
α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	ο	π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω

РАЗЛИЧНИ ВИДОВИ ПИСМА

Како што се развиваат и менуваат јазиците, така се менуваат и усовршуваат и писмата. Секое писмо има свои развојни фази. Науката што се занимава со проучување на историјата и развојот на старите писма се нарекува **палеографија** (срч. *palaios* – стар, *graphia* – пишување).

Прашања

1. Кое е досега најстарото познато писмо?
2. Какви видови писма постојат?
3. Кое е првото гласовно писмо?
4. Што знаеш за настанувањето на кириличната азбука?

Активности

- Обиди се одредена мисла или известување да ја/го соопштиш, односно да ја/го запишеш со слики наместо со зборови.
- Изработи табела, направена рачно или на компјутер, во која хронолошки ќе ја претставиш појавата на различните видови писма, почнувајќи од најстарото.
- Спореди ги различните гласовни писма. Објасни што може да се заклучи за нивните сличности и разлики?

Дознај повеќе

<http://www.ancientscripts.com/alphabet.html>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Alphabet>

<http://greece.mrdonn.org/alphabet.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Latin_alphabet

AMICUS
CERTUS IN
RE INCERTA
CERNITUR.
ВЕРНИОТ
ПРИЈАТЕЛ СЕ
ПОЗНАВА ВО
НЕВОЛЈА.

1.3. ПИСМЕНОСТ

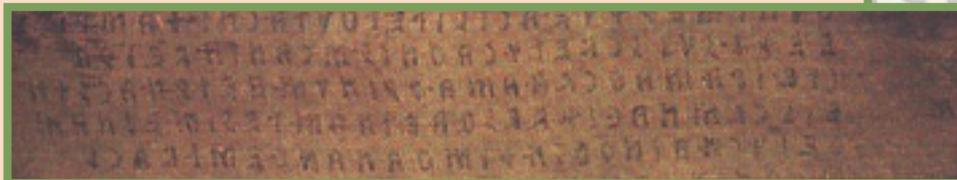
Појавата на писмото претставува исклучително значајна пресвртница во историјата на човештвото. Пишувањето е единствениот медиум преку кој старите Хелени или Римјани можат да ни соопштат информации за нивниот начин на живот, за нивното поимање на светот, за нивните верувања или ставови.

Од создавањето на првите писма биле запишани безброј **текстови**: натписи врежани на камен, секојдневни приватни соопштенија, писма, записи и службени документи, наредби, закони, стручни и училишни текстови, трговски сметки, книжевни дела. Сите овие записи, текстови од најразличен вид, долго време, сè до пронаоѓањето на Гутенберговата печатница во петнаесеттиот век, биле пишувани исклучиво на рака, значи во облик на **манускрипт** (терминот доаѓа од латинскиот збор *manu-scriptum* = *напишано со рака*, што соодветствува на нашиот збор *ракопис*) и на најразлични материјали.

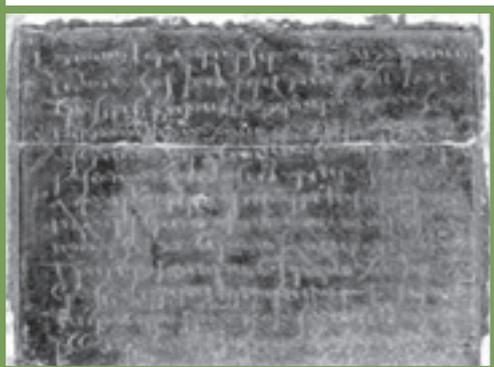
Квалитетот и видот на материјалот на кој се пишувало го условувале и обликот на ракописот, па тој можел да биде: **свиток** (*rotulus*) или **кодекс** (*codex*).

Како материјал за пишување најпрвин се користеле природни и необработени материјали, како листови од растенија или кора од дрво (лико). Во Индија и на Истокот се пишувало на листови од палма, а во Хелада и во Италија листовите од маслинка се користеле за гласање. Внатрешната страна на кората од дрвото е мека, мазна и светла, што ја правело соодветна за пишување и за виткање во свиток.

Првите поголеми текстови по обем биле запишани на платно и тоа се т.н. платнени книги. Записи се пронајдени и на лентите од платно со кои Египќаните и Етрурците ги завиткувале своите мртви (мумии).

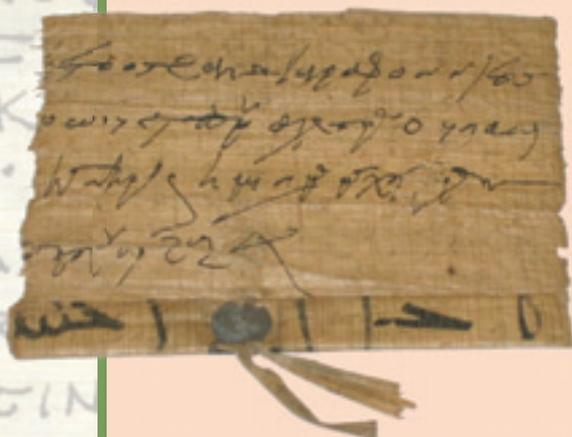
Восочните таблички се употребувале во Хелада и Рим од раната антика. Тие најчесто биле дрвени таблички прекриени со слој од восок, но се изработувале и од слонова коска, од метал, па дури и од кристал. Врз восочната површина се пишувало со писалка (*stilus*) од метал, дрво, слонова коска и сл. Едниот крај на писалката бил изострен и служел за врежување на знаците во восокот, а другиот крај бил плоснат, во облик на мало лопатче, и со него се рамнел восокот за да се овозможи повторно пишување или за да се исправат грешките во пишувањето.

ВОСОЧНА ТАБЛИЧКА

Табличките со восок можеле да бидат единечни, но и двојни, тројни или составени од повеќе таблички. Споените таблички се нарекуваат *кодекс*. Доколку кодексот е составен од две таблички се нарекува *дигитиш*, од три таблички *итриитиш* итн.

Се смета дека дури со појавата на **папирусот** (papyrus), како материјал за пишување, реално почнува историјата на книгата. Папирусот го добил името според еден вид на мочуришна трска од која се произведувал со специјална технологија. Овој материјал, по потекло од Египет, во антиката бил единствен вистински носител на класичната книжевност. Главниот центар за трговија со папирус бил градот Александрија, бидејќи таму била развиена најголема научна, филолошка и книжевна дејност, па и потребите од материјал за пишување биле најголеми. Од Александрија папирусот се извезувал на сите страни на тогаш познатиот свет.

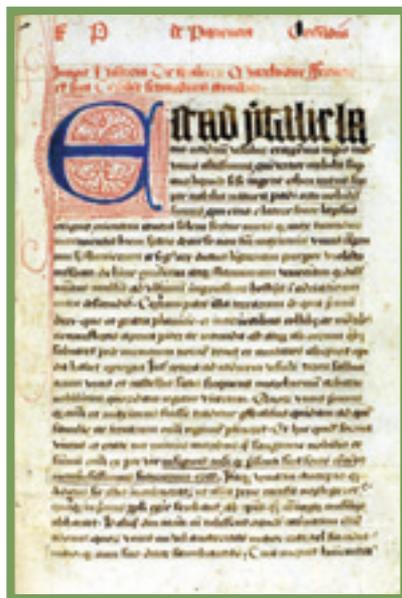

Папирусните ракописи имаат облик на свитоци, а се нарекуваат уште и волумени, според латинскиот збор за свиток. На нив се пишувало со зашилено стебленце од трска *каламус* (*calamus*). Мастилото било црно, а се произведувало од гареж, смола и вода. Во средниот век се правело и мастило во други бои (жолта, зелена, црвена). Во Византија црвеното мастило било одредено за употреба само на царскиот двор.

Но, свитоците од папирус се лесно подложни на уништување, бидејќи материјалот е трошен и неотпорен. Зачуваните ракописи на папирус најчесто опстојале заштитени од египетскиот песок или во слични услови. Затоа папирусот постепено се заменува со новиот, потраен материјал за пишување – пергамент.

Писарите во **писарските работилници**, кои ги умножувале ракописите, веќе од четвртиот век почнале систематски да ги пренесуваат, препишуваат

текстовите од папирус на пергамент, така што, благодарение на оваа нивна дејност, од пропаѓање се зачувал најголем дел од книжевните дела што го сочинуваат античкото културно и историско наследство.

РАКОПИС НА ПЕРГАМЕНТ

ПРОИЗВОДСТВО НА ПЕРГАМЕНТ

Пергаментот се изработувал од обработена животинска кожа од овци, кози, јагниња или телиња, а името го добил според малоазискиот град Пергам, каде што најмногу се произведувал. Тој бил потраен од папирусот, но и значително поскап материјал. Ракописите на пергамент, споени како кодекс, веќе го добиле обликот на книга што и денес го користиме. Пергаментот најчесто се боел со пурпур, а поретко со шафран или со црна боја. За пишување се користела трска или перо од птица, а поретко метално перо или тенка четкичка. Мастилото се изработувало по различни рецепти, а секоја скрипторија ја чувала тајната за начинот на изработка на своето мастило.

Особено раскошни биле кодексите од пергамент испишани со мастило во златна или сребрена боја на пергамент потопен во пурпур. Кориците и страниците можеле да бидат украсени со слонова коска, со релјефни слики, со цртежи и шари на почетните букви или на маргините на страницата. Овие орнаменти имале растителни, животински или геометриски мотиви.

РАЧНО ИЗРАБОТЕНА ХАРТИЈА

Хартијата е пронајдок што им се припишува на Кинезите. Најстарите зачувани примероци ракописи на хартија потекнуваат од четвртиот век. Во Европа хартијата ја донеле Арапите и почнала да се употребува во деветтиот век, и тоа во Шпанија.

Суровината за производство на хартија повторно е од растително потекло: лико, лен, дудинка, трска. Растителните влакненца се ситнеле на најситни парчиња и се правела каша, во која се додавало гипс, желатин и лепило. Од оваа смеса по механички пат се излевале, тенчеле и сушеле блокови хартија, што потоа се сечеле на помали листови. Испишаните или испечатените листови со шиење или лепење се подврзувале и укоричувале во книги.

Заради предностите и поради ниската цена, употребата на хартијата бргу се распространила низ Европа и таа станала единствен материјал за пишување на Стариот континент. По пронаоѓањето на печатницата, во „ерата на Гутенберг“, печатењето книги станало побрз и поевтин процес, а книгата најпосле го добила својот денешен изглед.

Прашања

1. Од што зависел обликот на ракописот во минатото?
2. За кои материјали за пишување биле користени суровини од растително потекло?
3. Објасни ја важноста на замената на папирусот со пергамент.

Активности

- Поделете се во групи од по неколку ученици. За време на часот или дома секоја група нека пишува определен текст на различен материјал: лист од растение, кора од дрво, платно или таблички од глиномол.
- Опиши го процесот на производство на пергаментен кодекс.

Дознај повеќе

http://en.wikipedia.org/wiki/Wax_tablet
<http://en.wikipedia.org/wiki/Papyrus>

ΜΑΛΟΜ
ΝΟΛΛΟΜ ΣΙΝΕ
ΑΛΙΟΟ ΒΟΝΟ.

ΝΙΕΔΝΟ ΖΛΟ
ΝΕ Ε ΒΕΖ
ΝΕΚΟΕ ΔΟΒΡΟ.

Σ Ε Ρ Δ
Λ Ο Γ Ο Υ
Κ Ε Ρ Ω Ν
Λ Λ Κ · Φ Α
Ω Ν Ο Υ Κ
· Ε Ι Κ Ο Σ
Ω Ν Λ Λ

Τ Ω Ν
Ω Ν Ω
Ρ Ο Θ Υ
Λ Λ Τ
Ι · Ο Υ Τ
Ε Ι Ν Ι Ο
Ε Ρ Δ ;
Θ Υ

Κ Ε Ρ Ω Ν
Λ Λ Κ · Φ Α
Ω Ν Ο Υ Κ
· Ε Ι Κ Ο Σ
Ω Ν Λ Λ
Σ Τ Ω Ν
Ο Ι Ω Ν
Τ Ρ Ο Θ Υ
Λ Λ Λ
Σ Ε Ι
Λ Ε Ι

1.4. ΛΑΤΙΝΙΣΜΙ, ΓΡΤΙΣΜΙ, ΙΝΤΕΡΝΑΤΙΟΝΑΛΙΣΜΙ

Λατινскиот и старогрчкиот јазик извршиле силно влијание врз развојот на речиси сите европски современи јазици, а зборови од латинско и грчко потекло се наоѓаат во лексичкиот фонд (сите зборови што се користат во еден јазик) на секој народ. Најзастапени се во стручната терминологија на некои научни области (медицината, хемијата, биологијата и сл.), но во голем процент ги има и во книжевниот јазик и во секојдневниот говор. Зборовите од туѓо потекло во еден јазик се нарекуваат туѓенки или, според јазикот од кој потекнуваат, се именуваат како латинизми, грцизми, англизми, германизми и сл. Зборовите, пак, што едновремено, во слична форма, се присутни во повеќе современи европски јазици – словенските јазици и македонскиот, англискиот, германскиот, францускиот, италијанскиот и други јазици – се нарекуваат интернационализми.

Earthquake in Gujrat 7.5 RS
Condo sues Architects over fallen tiles
Worker dies after jack falls on him
Man loses \$192,000 to thieves while fixing car tyre
Thieves take \$50,000 from church
Lawyers can be sued for botching up cases
Tragedy at Bukit Timah Road
Car hits tree and catches fire; driver dies
Plane misses school by just 200m
Car splits into two in fatal accident
Many fires last year caused by people who were not careful
Flat burgled while family goes on holiday
72 died at building sites stop work order given at unsafe site
Luxury Cruise Ship sinks 1,104 passengers rescued

Ang Mo Kio Supermarket hit by arsonists
Crime rate up 46% in West Malaysia
Project works for new condominium commence
Bashed and robbed of phone
Safe from bombs but not burglars
Liquidators take accountants to court
More Singaporeans now filing negligence suits against doctors
Worker hurt in fall sues for S\$250,000
Malaysian Building Disaster
Verdict: Negligence
S\$1105m suit alleges negligence by auditor

TRAIN SLIGHTLY DAMAGED, PASSENGERS UNHURT
More laptops being stolen from vehicles
Crime Statistics Bureau
Infectious diseases on comeback trail
Top poly students die in car collision

INFOCOMM INDUSTRY IS EXPOSED TO CLAIMS
Auditors face S\$1b negligence lawsuit
Repair work on collapsed wall in Mt Sinai begins
Woman, 77, robbed
Woman robbed while shopping in Jakarta
Man sues architects
Tremors in Sumatra

Латинизмите се зборови од латинско потекло и се особено чести во јазиците од романското семејство јазици, но и во оние од германското јазично семејство. Во македонскиот јазик се, исто така, мошне застапени и тоа особено во последниве децении. Некои од нив ги слушаме, читаме и користиме секојдневно: *република* (држава), *делеџација* (испратена одбрана група), *документ* (писмен доказ, исправа), *министер* (слуга), *експерт* (искусен, вешт), *артист* (уметник), *позиција* (положба), *кредит* (доверба), *приватен* (личен), *популарен* (народен, омилен во народот).

Некои латинизми можат да се заменат со соодветни зборови од словенско потекло, како, на пример: *трансформира* со *преобразува*, *преферира* со *прејилочил*, *ојсервација* или *мониторинг* со *набљудување*, *евалуира* со *вреднува* или *оценува*. Но, некои други, пак, едноставно толку се одомаќиниле во нашиот јазик, што тешко можеме да им најдеме замена: *емисија*, *република*, *медиум*, *проект*, *финансира*, *приватна*.

Грцизмите во македонскиот јазик се застапени во помал процент од латинизмите, но исто така секојдневно се употребуваат. Имињата на некои науки, како и стручните термини, се наследени и преземени од старогрчкиот јазик: *библиотека*, *театар*, *музика*, *космос*, *поезија*, *поет*, *физика*, *биологија*, *астрологија*, *геометрија*, *математика*, *драматика*, *философија*, *етика*, *риторика*, но и *сфера*, *феномен*, *метеор* и многу други.

Интернационализмите се „меѓународни“ зборови, односно зборови што се употребуваат во лексиката на повеќе јазици со исто значење, но најчесто и тие потекнуваат од латинскиот или од старогрчкиот јазик: *мак.* традиција, *анг.* tradition, *фр.* Tradition, *фр.* tradition, од латинската именка *traditio*, што значи *продание*; *мак.* популарен, *анг.* popular, *фр.* Populaire, од латинската придавка *popularis*, што значи *народен*.

Еве неколку интересни примери на сосем современи предмети, чиешто имиња се „позајмени“ од класичните јазици: *компјутер* буквално значи *соисликиел*, *оној што мисли заедно со нас*; *автомобил* – *направа што се движи сама од себе*; *микроскоп* – *направа за гледање на најситни честички*; *ојсервациска* – *набљудувачница* и други.

Активности

- Обиди се да се сетиш на интернационализми во мајчиниот јазик и во странските јазици што ги зборуваш. Опиши на што се должи нивното присуство во тие јазици, применувајќи го своето знаење за потеклото на јазиците.
- Во учебникот по биологија побарај ги стручните термини од латинско и грчко потекло и направи мал речник на латинизми и грцизми.
- Во кој било текст од дневен или неделен весник обележи ги зборовите за кои сметаш дека се латинизми, па, со помош на речник или на родителите и наставникот, обиди се да ги замениш со македонски зборови од словенско потекло.

Дознај повеќе

Димовска В., „Латинизмите во јазикот на медиумите во Македонија“, во: *Англиката и европската наука и култура*. Скопје, 2009.

1.5. ПОГОВОРКИ, ФРАЗИ И ЦИТАТИ

Еден мошне препознатлив и впечатлив дел од наследството со кое класичната култура ја задолжила Европа, секако, се и многубројните поговорки, фрази (изрази) и цитати, што секојдневно се користат во одредени ситуации. Тие најчесто ја одразуваат колективната мудрост, духот и искуството на старите народи или ученоста и речитоста на одделни познати личности.

Поговорката/пословицата е вид израз што има структура на реченица и предава некое соопштение или општоважечка порака. Таа нема автор, односно најчесто тоа е колективен автор – некој народ, заедница (на пример: велиме *лајтинска ѝојоворка, кинеска ѝојоворка, македонска ѝојоворка*) и таа му припаѓа на соодветниот фолклор.

Извесен број на латински поговорки имаат паралели во македонскиот фолклор, но и во култури на други народи. На пример:

Tempus vulnera sanat (*Времето ѝи лечи раните*) одговара на нашата поговорка: *Времето лечи сè.*

Domus propria, domus optima! (*Својствениот дом е најдобриот дом!*) соодветствува на англиското *Home, sweet home!* (*Доме, сладок доме!*).

Старогрчките и латинските поговорки најчесто носат некои морални препораки или поуки, универзални вистини, патриотски пораки, но и духовити забелешки за секојдневни човечки односи и ситуации.

Преку ѝирње – до ѕвезди! (*Per aspera ad astra!*)
За ѝочина ѝиѝе само добро. (*De mortuis, nihil nisi bene.*)
Каде ѝиѝо ми е добро, ѝиаму ми е ѝиѝиковина ѝиѝа. (*Ubi bene, ibi patria.*)

Фразите обединуваат различни видови изрази, синтагми составени од најмалку два збора. Фразите на латински јазик или старогрчки јазик главно се востановени изрази што често се употребуваат и што станале составен дел од јазикот не само на интелектуалната елита, туку дури и од секојдневниот говор на говорителите на кој било европски јазик. Еве неколку примери:

Изразот *Persona non grata* се користи за означување на личност чиешто присуство е непожелно, а буквално се преведува со *непожелна личност*.

Lapsus calami значи *їрешка во їишување*, а *lapsus linguae* - *їрешка во зборување*.

Vis maior значи *виша, їовисока сила*, нешто на што не можеме да влијаеме.

Lege artis значи *бесїрекорно, совршено, како шїио їреба*, а во буквален превод *сїоред закономї на вешїинаїа*.

Некои од нив првенствено биле дел од правната терминологија, бидејќи му припаѓале на римското право (најстариот правен систем на светот), но подоцна нашле свое место и во секојдневниот говор. На пример: *de iure* – *їравно, сїоред їравоїио, сїоред закон, corpus delicti* – *доказ за їресїаїоїи*.

Цитатите (наводите) се извадоци од дела, текстови, говори, изјави на познати историски личности, писатели, поети, научници што, и извадени од нивниот автентичен контекст, имаат одредено буквално или преносно значење, пренесуваат некоја порака. За некои од нив, поради честата употреба и универзалното значење, се мисли дека се поговорки или пословици, односно се губи од предвид нивниот автор.

Од цитатите на познати личности од римската и хеленската културна историја мошне често се употребувани, на пример, следниве:

Исїоријаїа е учїиелка на живоїиоїи. (*Historia est magistra vitae.*) Оваа мисла всушност е дел од една подолга реченица од делата на Кикерон, голем римски говорник, државник и адвокат.

Коцкаїа е фрлена. (*Alea iacta est.*) Оваа куса реченица честопати се користи во момент на носење на важна одлука, а прв ја изговорил римскиот војсководец Каесар кога решил со својата војска да ја премине реката Рубикон и да тргне во освојување на Галија.

Дојдов, видов, їобедив. (*Veni, vidi, vici.*) Вака Каесар го известил римскиот Сенат за победата извојувана над Фарнак.

Сє їече, сє се менува. Ова е мисла на философот Хераклит, а на старогрчки гласи: Панта реи.

Некои цитати од хеленски автори или историски личности станале многу попознати во превод на латински:

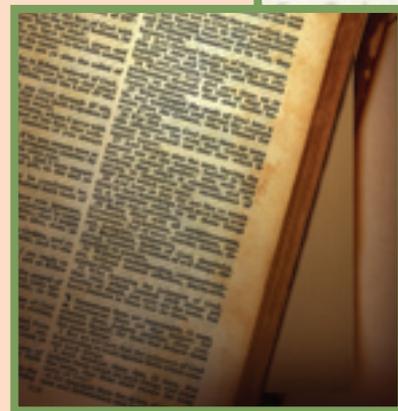
Сè што е мое со себе носам. (Omnia mea mecum porto.) Оваа мисла му се припишува на мудрецоот Бијант од Приена кој, бегачки од непријателските војници, не носел ништо, сметајќи дека мудрецоот сето богатство го има во себе.

Пријател ми е Платон, но постолема пријателка ми е вистината. (Amicus Plato, sed magis amica veritas.) Ова се зборови на големиот философ Аристотел, кој му бил ученик на Платон.

Овде ќе споменеме и некои **кратенки**, што ги употребуваме речиси секојдневно, можеби без да знаеме од каде потекнуваат и што значат изворно. Кратенката P.S. (post scriptum) значи *допишано, под напишаното*; M.P. (*manu propria*) – со своја рака, своерачно; N.B. (nota bene) – *легај добро, обрни внимание*; a.m. (*ante meridiem*) и p.m. (*post meridiem*) во англискиот јазик се користат за означување време во денот, *прејладне* и *поладне*.

Составувањето **зборници** со избор од грчки и латински сентенци има долга традиција, од антиката до денес. Нивната голема популарност веројатно се должи на фактот што пораките кои тие ги пренесуваат се актуелни и за модерниот свет, привлечни и за современиот читател. Тие не се некое закопано минато време, туку жив збор во кој пулсира генијот на Европа.

Поговорките и цитатите се користат подеднакво често во оригинал, но и во превод. Многумина кои никогаш не учеле ниту латински, ниту старогрчки знаат голем број поговорки и цитати наизуст во оригиналниот јазик, на кој тие настанале. Фразите, пак, се употребуваат исклучиво во оригиналниот облик, зашто, во спротивно, би ја изгубиле својата препознатливост и впечатливост. Вообичаено е сите тие да се нарекуваат со едно име, **сентенци** (*sententiae*), термин што означува мудра мисла, изрека, реченица со универзално значење.

АКТИВНОСТИ

- Во одделението секоја седмица одберете по некој латинска поговорка или цитат, разговарајте за нејзиното значење и порака што ја пренесува и прогласете ја за поговорка на седмицата. Можете и да ја запишете и истакнете на видливо место во училищата.
- Зошто во различни културни средини се јавуваат поговорки со исто или слично значење?

Дознај повеќе

Крайки блескави мисли. Избор и превод од латински Љ. Басотова, Три, Скопје, 2003.

Велјановска, К. (2006)

Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик. Куманово: Македонска ризница (стр. 43-46)

<http://www.pinteric.com/proloc.html>

<http://latin-phrases.co.uk/quotes/>

<http://latinlanguagephrases.com/>

РЕЧНИК

класифицира – распоредува, подредува

генеалогски – кој се однесува на потеклото, постанокот

филологија – наука за јазикот

медиум – посредник, преносник

скрипторија – писарска работилница

орнамент – украс; орнаментиран - украсен

автентичен – изворен, веродостоен, првичен

термин – израз, назив, стручен збор

2

КНИЖЕВНОСТ

ВО ОВА ПОГЛАВЈЕ

- 2.1. ЕПИКА
- 2.2. ЛИРИКА
- 2.3. ДРАМА
- 2.4. ГОВОРНИШТВО

Книжевноста што се создавала на старогрчки и на латински јазик во антиката денес се нарекува **античка книжевност**. Според јазикот со кој се составувале книжевните уметнички дела, оваа книжевност натаму може да се подели на **хеленска** (создавана на старогрчки јазик) и **римска** (создавана на латински јазик). Овие две книжевности, како и културите на кои тие им припаѓаат, хеленската и римската култура, се меѓусебно тесно поврзани и претставуваат една целина. Хеленската книжевност е постара и во нејзините рамки се појавиле и се развиле бројни книжевни облици што ги продолжиле своите развојни промени како дел од римската книжевност.

Книжевните родови: **еп**, **лирика** и **драма**, на кои вообичаено се дели уметничката книжевност, се појавиле и се развиле во рамките на античката книжевност. Покрај овие облици во стих, европските книжевности од класичната култура ги наследиле и основните прозни книжевни видови: **говорништво**, **историографија**, **философска литература**, **уметничка проза**. Некои од овие облици (историографијата, философската литература) според денешната поделба не се вбројуваат во книжевноста, но во антиката тие биле дел од уметноста на зборот.

Како и другите древни книжевности (индиската, кинеската, хебрејската), така и античката книжевност се одликува со богата **усна книжевна традиција**. Сведоштво за оваа долга, анонимна, колективна творечка активност е огромното **митолошко наследство** зачувано во **авторската**, **пишувана античка книжевност**, на која се темелат **европските книжевности**.

ПОДГОТВИТЕЛНИ АКТИВНОСТИ:

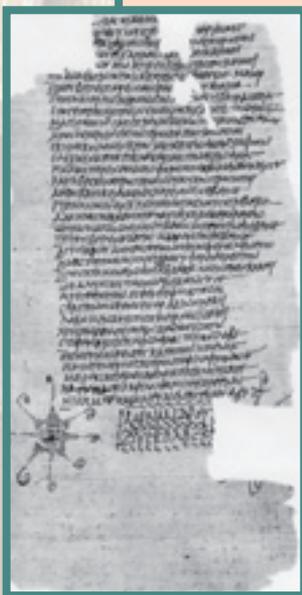
Од предметот македонски јазик повтори ги содржините: Вовед во уметноста и Поделба на литературата.

25

TESTIS UNUS
TESTIS
NULLUS.

ЕДЕН СВЕДОК
Е КАКО
НИТУ ЕДЕН
СВЕДОК.

Најраното, народно, колективно книжевно творештво се одликува со **синкретични појави**, односно облици во кои се сраснати различни видови уметност. Оваа одлика се задржала во хеленската книжевност сè до хеленистичкиот период (четврти век п.н.е.), а во римската речиси не се сретнува. Епските, лирските и драмските облици во хеленската книжевност биле неизоставно поврзани со музиката, а некои од нив (хорската лирика и драмата) задолжително и со танцот.

Последната страница од папирусите пронајдени во педесеттите години на дваесеттиот век во Египет. Овие папируси потекнуваат од крајот на третиот или почетокот на четвртиот век од наша ера и засега се најстарите зачувани папируси што содржат некаков антички текст. На нив е запишана една комедија, *Намќор*, на Менандар (втора половина на четврти век п.н.е.), што пред ова чудесно откритие била сосем непозната. Текстот е напишан со грчко писмо, а последните два збора го означуваат името

на авторот и на драмата: „НАМЌОР“ НА МЕНАНДАР.

Книжевноста, како и другите видови уметност, во антиката била тесно поврзана со сите облици на јавен живот. Поинаку одошто денес, уметничката книжевност во антиката била еден облик на **јавна комуникација**. Од една страна, составувањето на книжевно-уметничко дело (епска песна, драма, беседа, химна, победничка ода) било исполнување на одредена важна општествена задача. Од друга страна, пак, книжевните дела во текот на целата антика многу повеќе се слушале, или гледале, на јавни места, отколку што се читале во некој приватен простор. Книгите во антиката биле ретки и скапи предмети, па според тоа, недостапни за широка употреба.

Биле пишувани најчесто на папирус, а размножувани со препишување. Ретки примероци од некој наслов можеле да си дозволат да поседуваат само оние што професионално се занимавале со книжевноста: поетите, философите, беседниците. Така било во Хеллада, а во Рим дури во време на Царството книгата станала луксузен предмет на богатите граѓани.

Луксузен кодекс од осумнаесеттиот век во кожен повез и со метални копчиња. Содржи извадоци од делата на Вергилиј на латински јазик.

Заради трошноста на материјалите на кои биле пишувани книгите во антиката, опстанокот на многу книжевни дела бил препуштен на случајноста. Одовде произлегува една важна особеност на античката книжевност, а тоа е нејзината

фрагментарност, нецелосност. Има многу книжевни дела напишани во антиката, од кои се зачувани само делови, а некои од нив ги познаваме само

според насловот што е зачуван во некој друг антички или подоцнежн извор. Има антички автори за кои имаме само скудни податоци. Затоа проучувањето на античката книжевност може да биде една интересна и возбудлива истражувачка работа, потрага по изгубени ракописи и дела. Вакви чудесни откритија се случуваат и во денешно време. Да го споменеме како пример скорешното отпретување од заборавот на голем број ракописи на драмите на Менандар.

Прашања

1. Кои книжевни родови се појавиле и се развиле во антиката?
2. Како се зачувани делата од античката книжевност?

Активности

- Посетете ја градската библиотека и запознајте се со фондот на книги, преводи од антички автори.

2.1. ЕПИКА

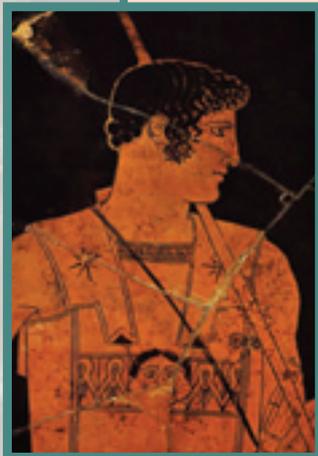
Во рамките на народното, усно книжевно творештво, почнал процес на издвојување на разнородни книжевни појави од кои натаму се развиваат различните книжевни родови. **Епиката** е најстариот книжевен род што најрано ги развил своите особености. Таа во речиси сите книжевности е многу блиска до **митот**. Сфатен како книжевна појава митот ѝ припаѓа на усната книжевна традиција. Тој претставува книжевен облик што усно се составувал и усно се пренесувал, при што неговите содржини се менувале и преуредувале.

Калиопа (Краснопојна), една од деветте музи, на која вообичаено ѝ се обраќале епските поети на почетокот од епот.

Епот ја презема митската приказна како своја основна **содржина** и ја организира во единствено и цело уметничко книжевно дело. Освен содржината, тој од митот го наследил и

раскажувањето. **Раскажувањето** е основното обележје на епиката, според кое таа се разликува од другите книжевни родови.

Според насловот, *Илијада* упатува на еп за Илион, односно за Троја. Но, во овој еп не се раскажува ниту за историјата на градот Илион, ниту се прераскажува Тројанската војна со сите нејзини настани. Народниот пејач во овој еп од околу 16.000 стихови раскажува за настаните што, според преданието, се случиле во педесетина денови од десеттата година од опсадата на Ахајците на Троја. Овие настани во една целина ги обединува основниот мотив на

Илијада споменат на почетокот, во првиот стих. Тоа е гневот на Ахил, што се разгорува на почетокот на епот, предизвикан од Агамемнон, и што стивнува на крајот при средбата со Пријам, таткото на Хектор. Оттаму, овој еп е повеќе песна за главниот херој под Троја, па според тоа многумина сметаат дека точниот наслов би требало да биде *Ахилеида*.

Раскажувањето како постапка на книжевно соопштување на една содржина се темели на неколку елементи:

① **Настан, или настани**, што се раскажуваат. Ова ја сочинува **фабулата**, односно приказната на епот. Таа може да биде раскажана хронолошки, според редоследот на случувањата (*Илијада*), или „испревртено“, најнапред она што според хронологијата на настаните се случило подоцна (*Одисеја*).

② **Раскажувач**. Кога авторот се поистоветува со епскиот раскажувач тоа го прави од позиција на лик кој однатре ја раскажува приказната, како сведок на настанот, или, пак, како некој што за тој настан разбрал од друг, па тоа го прераскажува.

3 Ликови. Во епот ликовите се носители на дејството што се раскажува. Ним им се посветува особено внимание и им се отстапува голем книжевен простор за нивно претставување, опишување и убедливо поврзување со настаните.

Европските книжевности наследиле некои особености на епската уметничка техника на раскажување што се развиле во античката епика. Највпечатлива особеност е **инвокацијата**, односно обраќањето на поетот во почетокот на епот на боговите или на музите. Во ова обраќање се најавува основната тема или основниот мотив од содржината на епот.

*Гневой̄, божице, с̄ӣеј̄ ѿ на Ахила,
сино̄й̄ Пелејев,
й̄ус̄й̄шо̄й̄ ѿнев̄ ш̄ӣо̄ им задал н' Ахајцӣй̄е
безбројни бољки.*

(Хомер, *Илијада* 1-2. Превод: Михаил Д. Петрушевски)

*Мажой̄ вос̄й̄еј̄ ми ѿ, Музо, ѿре̄й̄ӣрӣо̄й̄,
ш̄ӣо̄ ми се мно̄у
наскӣй̄ал о̄й̄ко̄ја і' урнал ѿројанско̄й̄о
традӣӣй̄е све̄й̄о̄.*

(Хомер, *Одисеја* 1-2. Превод: Михаил Д. Петрушевски)

*Пејам за мечо̄й̄ и мажо̄й̄ кој̄ ѿрв од бре̄о̄й̄ на Троја
ѿне̄й̄ од судба в Ӣй̄алија с̄й̄асал,
лавиниски бре̄о̄ј̄.*

(Вергилиј, *Ајнеида* 1-2. Превод: Љубинка Басотова)

*Духо̄й̄ ме ѿни да ѿејам за ѿре̄й̄ворба на неко̄и ѿшла
в облици нови; бози, на ѿо̄й̄фа̄й̄ов да̄ј̄й̄е му душа.*

(Овидиј, *Преобразби* 1-2. Превод: Љубинка Басотова)

Друга особеност на епското раскажување е **ретардацијата** или привременото задржување на раскажувањето. Овасе постигнува со вметнување епизоди (кратки приказни што се однесуваат на настани што се случиле пред оние во основната приказна) или со дигресији (долги описи на некој лик или предмет).

Тетида му го предава оружјето на Ахил (*Илијада*, 19 пеење). Вооружувањето е една од типичните теми на **херојската епика** и е дел од описот на бројните сцени на воени судири. Оружјето е еден многу важен идентификувачки елемент според кој се препознава и претставува епскиот јунак, денес би рекле негова „лична карта“.

Ахил во мегдан со Хектор (*Илијада*, 22 пеење). Кога во жестока битка загинал Патрокло, убиен од Хектор, Ахил го пренасочил својот гнев од Агамемнон кон Хектор и се вратил во битката за да го одмазди убиството на својот пријател.

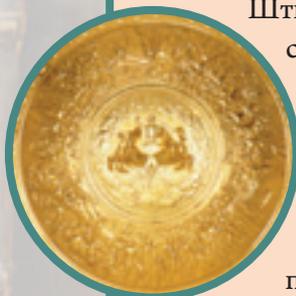

Во античката книжевност епот се појавил како песна со карактеристичен метрички облик на стихот, т.н. херојски метар. Ваквата стихувана композиција ја задржал во текот на целиот антички период.

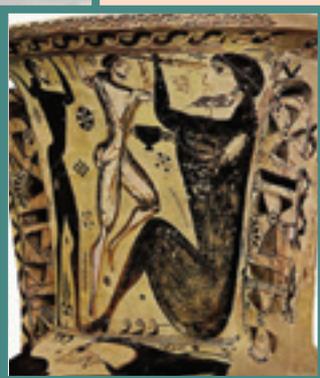
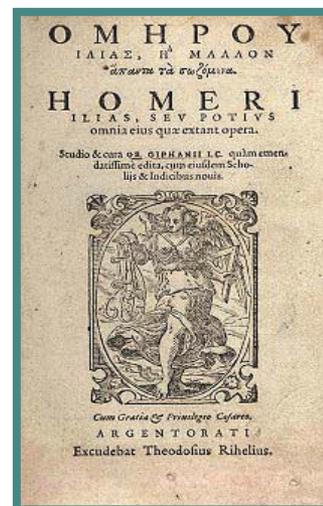

ХОМЕР

Хомер или, како што бил нарекуван во антиката, едноставно Поетот, е авторот со кој почнува долгата историја на античката книжевност, а тоа значи и на европската. Неговата биографија е составена повеќе од приказни што ѝ припаѓаат на митологијата, одошто од потврдени историски податоци. Но, она што недвосмислено се поврзува со неговото име се еповите *Илијада* и *Одисеја*. Според досегашните сознанија, текстот на овие дела бил запишан во шестиот век п.н.е., но тие биле составени многу порано, најверојатно во осмиот век п.н.е. и оттогаш усно се пренесувани. И двата епа, според својата единствена и доброуредена композиција, упатуваат на авторско творештво. Сепак, во раскажувањето има бројни елементи што се одлика на усната, народна епика. Ова го одредува Хомер како книжевен образец на постарата, усна епска традиција.

Штитот на Ахил (новековна реконструкција). Епизодата во која детално се раскажува како Хефајст на барање на Тетида кова ново оружје за Ахил (*Илијада*, 18 пеење) е пример за ретардација, привремено задржување на епската наратива. Описот на ликовните претстави на штитот на Ахил претставува извесно напуштање на херојската иконографија на епот и соопштување на поинакви содржини поврзани со активности од секојдневниот, мирнодопскиот живот.

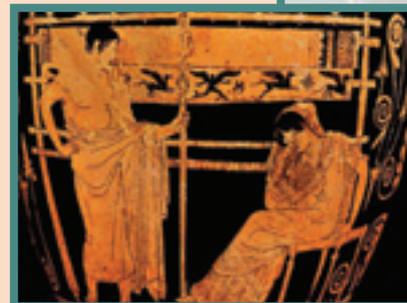

Одисеј го ослепува киклопот Полифем и со измама успева да излезе од неговата пештера (*Одисеја*, 9 пеење). Оваа епизода е една од бројните случки што Одисеј ги раскажува на гозбата кај кралот Алкиној. Одисеј го раскажува своето десетгодишно талкање на патот за родната Итака по завршувањето на Тројанската војна. Овие настани се дел од епската приказна на *Одисеја* (9-12 пеење), што е пример за **авантуристички еп**. Врз оваа традиција натаму се развиваат и други книжевни облици во европските книжевности, а негов непосреден наследник е авантуристичкиот роман.

CUIVIS
DOLORI RE-
MEDIUM EST
TEMPUS.

ВРЕМЕТО
Е ЛЕК ЗА
КОЈА БИЛО
БОЛКА.

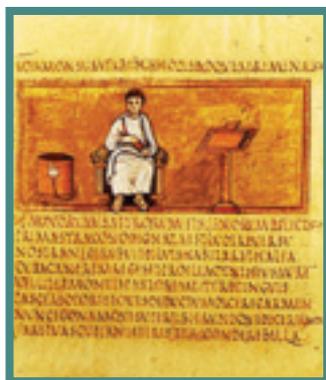
Телемах и Пенелопа. Овие два лика еднакво се присутни и значајни во *Одисеја* како и нејзиниот насловен лик, Одисеј. Всушност, епот почнува со овие ликови, со загрижената сопруга и загрижениот син на јунакот кој цели дваесет години е отсутен од Итака. Разбојот е типична ликовна претстава за женските ликови од хеленската книжевност. Поврзан со Пенелопа, тој ја прикажува нејзината измама со која го одложува одговорот што од неа го очекуваат нејзините просци. Таа ветила дека својот избор ќе го соопшти тогаш кога ќе го исткае покровот за свекорот Лаерт. За да го одложи овој настан, во надеж дека Одисеј сепак ќе се врати, таа дење ткае, а ноќе расткајува.

Хесиод е автор на еповите *Теогонија* и *Дела и дни*. Се смета за современик на Хомер, но во споредба со него, за Хесиод има многу повеќе биографски податоци во неговите дела. Тој составил еп што го опишува раѓањето на боговите, *Теогонија*. Епот *Дела и дни* спаѓа во т.н. **дидактичка епика**. Тој е составен од разни совети што се однесуваат на земјоделските работи, како и од календар за активности поврзани со одредени денови во годината.

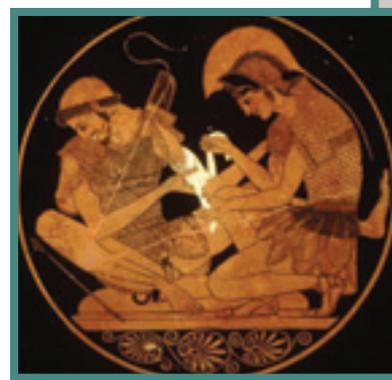
ХЕСИОД

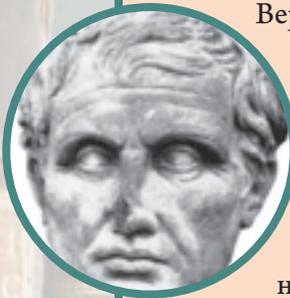
ВЕРГИЛИЈ

ТРОЈАНСКИОТ КОЊ

ПАТРОКЛО И АХИЛ

Вергилиј, по примерот на Хомер, го составил римскиот херојски еп *Ајнеида*. Според видот на настаните што се раскажуваат во овој еп, првиот дел личи на *Одисеја*, бидејќи го опишува патувањето на јунакот Ајнеј од разурнатата Троја до Италискиот Полуостров. Вториот дел, пак, личи на *Илијада*, бидејќи се опишани битките на Тројанците со автохтоните италиски племиња. Овој еп, напишан во времето на императорот Август, имал извесна задача да го поврзе основањето на Рим со хеленската културна традиција.

Овидиј го составил митолошкиот еп *Метаморфози* (Преобразби). Во една долга наративна целина од речиси 12.000 стихови тој обединил голем број митови, во кои се раскажува за некаква преобразба на еден вид суштество во друг, најчесто на човек во некое животно или во растение.

Прашања

1. Како е поврзана епиката со митот?
2. Кои се основни елементи на раскажувањето?
3. Кои се особеностите на епското античко творештво што потоа ги наследиле европските книжевности?

Активности

- Спореди некој јунак од античките епови со Марко Крале од народните епски песни!
- Спореди ги приложените примери на инвокација од античката епика и извој ги елементите за секој од нив!
- Во училишниот двор или при посета на некој антички локалитет обидете се да прикажете читање во јавен простор на извадоци од делата на античките епски поети во превод на македонски (албански, српски, турски) јазик, онака како што тоа се правело во антиката.

2.2. ЛИРИКА

Лириката своите корени ги има во народната, анонимна, усна поезија. Важна одлика на хеленската лирика е нејзината поврзаност со музиката и со танцот. Лирските песни биле рецитирани или пеени во придружба на некој музички инструмент, а некои од нив биле проследени и со танц.

Нејзиното име упатува на **лирата**, како музички инструмент што во антиката најчесто придружувал некоја лирска песна. За исконската поврзаност на музиката со лириката сведочат две препознатливи обележја на овој уметнички облик. Едното е **стихуваната форма**, а другото е **звучноста на говорот**. Песната ги користи гласовните можности на јазикот за да изрази некакво чувство или некаква мисла.

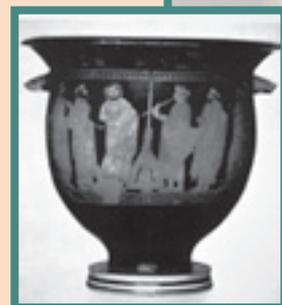
Во развојот на лирските облици во антиката јасно се издвоиле два вида лирика, **хорска** (песната ја исполнува хор) и **монодиска** (песната ја исполнува еден глас). Можна е и друга поделба на лириката според начинот на изведбата, односно дали песната се рецитира или се пее. Лирските видови што се пееа во придружба на некој музички инструмент, познати под збирниот назив **мелика**, се особеност на хеленската, но не и на римската книжевност.

Најстар лирски вид што се појавил и се развил во антиката е хорската лирика. Овие песни ги изведувал хор во придружба на некој музички инструмент при што, зависно од пригодата, хореутите или танцувале или се движеле во поворка. Хорските обредни песни биле дел од сите свечени пригоди важни за животот на заедницата: верски обреди, прослави на победникот, свадби, погребни, гозби, полјоделски работи.

Орфеј е митскиот пејач, син на музата Калиопа. Од Аполон ја добил лирата на која умее да произведе такви волшебни звуци што имале способност да маѓепсаат луѓе, да припитомат диви животни и да поместуваат карпи и дрвја.

Дитирамбот бил обредна песна посветена на богот Дионис, што најверојатно била исполнувана од женски хор. Таа се пееа според вообичаениот протокол за исполнување на хорска песна; ја почнувал еден глас, а хорот ја придружувал со рефрен или со некакви извици.

Алкај и Сапфо се претставници на т.н. лезбоска мелика, авторска лирика што се пеела на островот Лезбос. Љубовта, пријателството, плотната убавина и сетилните радости се најчести теми на оваа лирика.

Алкај до Сапфо

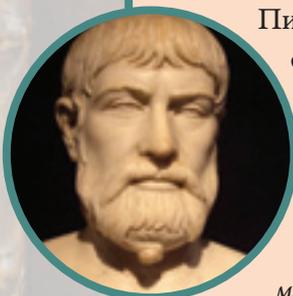
*Чиста, ти ѝемнокоса, слајка Сајфа
Сакам да ти шейнам а срам ми ѝречи.*

Сапфо до Алкај

*Да имаш сиреж добро да кажеш ти,
Ни усџа би ти зачнала срамен збор,
Ни свенлив ѝоїлед не би сјуишїл,
Реч сїоред ѝрава и чесї би рекол.*

(препев Елена Колева)

Според содржината и според намената, хорските песни главно можат да се поделат на два вида: обредни и световни. Во првата група спаѓаат: **химна** (свечена песна во чест на некое божество или бележит човек), **пајан** (посветена на Аполон и на Артемида), **дитирамб** (во чест на богот Дионис), а во втората: **тренос** (тажачка), **епиникија** (победничка), **епиталамија** (свадбена), **сколион** (гозбена).

Пиндар (петти век п.н.е.) е еден од авторите кои составувале епиникии. Неговите песни се зачувани во четири збирки насловени според игрите на кои била освоена победата: *Олимїиски, Пїиїиски, Немеїиски и Исїимиски Оди.*

Победниците на атлетските натпревари во Хеллада биле славени со посебен вид на хорски песни наречени **епиникии**. Овие песни ги исполнувал хор по враќањето на победникот во неговото родно место, и тоа или за време на процесијата што се движела кон храмот каде што победникот му го посветувал својот победнички венец на божеството или пред портите на неговиот дом

или, пак, на гозбата приредена во негова чест.

Овие песни имаат востановен распоред на содржините со кои се слави победникот. Првиот дел е посветен на натпреварот на кој е стекната победата, околностите под кои е освоена победата, на победникот и на неговото потекло и род. Во вториот, средиштен дел од песната, се раскажува една митска приказна или низа од митски

приказни поврзани со божественото потекло на родот на победникот, со митските корени на градот или со божеството кое е основач на игрите на кои победил славеникот. Третиот дел е пофалба на победникот, честопати придружена со совети и поттикнувања.

Катул е претставник на љубовната римска елегија што извршила огромно влијание на европската лирика во сите нејзини развојни фази. Во хеленската лирика и тогаш кога се изразуваат чувства тие се претставуваат како идеи, како воопштени содржини, додека во римската лирика чувството што се изразува е лично, доживеано, искусено, конкретно. Оттаму, во овие песни се сретнуваат и имињата на љубените жени што се воспеваат. Секој поет има по една своја *domina cordis* (господарка на срцето). Својата Клодија од реалниот живот Катул во песните ја нарекува Лезбија.

Овидиј составил една необична збирка од лирски песни наречена *Посланија*. Овие песни се всушност измислени љубовни писма на митолошки хероини до нивните љубени. Меѓу најубавите од овие лирски писма е она што Пенелопа му го пишува на отсутниот Одисеј.

Општо, хеленската лирика покажува поголема поврзаност со култот и обредот, додека римската е многу подалеку од корените и е изразено десаκραлизирана и индивидуализирана.

Прашања

1. Кои особености на лириката произлегуваат од нејзината поврзаност со музиката?
2. Како може да се подели лириката?
3. Која е основната разлика меѓу хеленската и римската лирика?

Активности

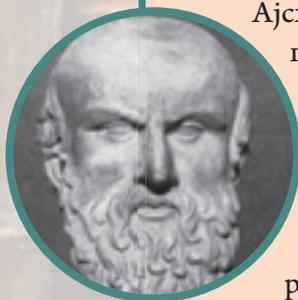
- Изработете постер на тема „Музиката во антиката“.
- Најдете податоци за инструментите на кои се свирело во антиката. Обидете се да најдете и ликовни претстави на овие инструменти.

Дознај повеќе

http://homocumenicus.com/ioannidis_music_ancient_greeks.htm

2.3. ДРАМА

Драмата е третиот книжевен род што се појавил и се развил во антиката, по епот и лириката. Воедно, таа е и најсложениот книжевен облик, бидејќи во себе обединува елементи и од други книжевни родови (еп, лирика), но и од други уметности (музика, танц). Името на овој книжевен род се однесува на неговата најважна одлика, **дејство**. Драмскиот текст преку лица што дејствуваат **прикажува** некој настан. Овој настан не се раскажува, како што тоа се прави во епот, туку се прикажува во драмскиот текст, или на сцена, доколку драмата се изведува во театар.

Ајсхил е најстариот европски трагедиограф од кого целосно се зачувани седум трагедии. Во неговите драми доминираат хорските партии, што укажува на нивната древност и блискост со почетоците на овој книжевен род. Драмските лица се малубројни и на сцената многу често се во дијалог со хорот, односно со хороводецот.

Хеленската драма е составена од два вида текст, **дијалог** и **песна**, што наизменично се сменуваат и повторуваат неколку пати во рамките на една драма. Дијалогот и долгите говори во драмскиот текст ги исполнуваат **драмските лица**, а на сцена **актерите**. Лирските партии во драмата ги исполнува **хорот**.

Почетоците на драмата се поврзани со одреден вид на хорски песни. Оттаму, улогата на хорот во споредба со онаа на драмските лица е поголема во постарите драми. Со текот на развојот на овој род постепено се намалува улогата на хорот, па во римската драма тој воопшто не се ни сретнува.

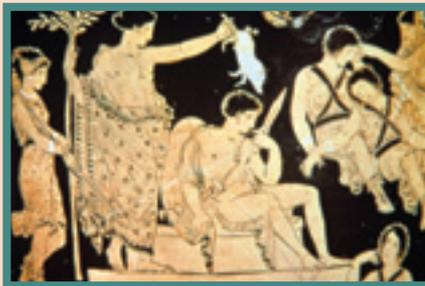
Прикованиоѝ Промеѝеј е една од зачуваните трагедии на Ајсхил. На почетокот од драмата Власт му се обраќа на Хефајст:

*Во рамна земја далечна ѝрисѝиѝнавме,
во Скиѝиѝија во безљудна ѝусѝиѝелија.
Сѝомни си ѝи наредбиѝиѝе, еј Хефајсѝиѝе,
иѝиѝо ѝаѝиѝкоѝиѝо ѝиѝи на рачал да ѝоковеш
злосѝорников на карѝиѝи сѝирми високи
со јаки врски в окови нескршливи,
иѝиѝо ѝивојоѝиѝ ѝонаѝи, оѝноѝи свеѝиѝол ѝворечки,
ѝо украл, дал на смрѝиѝниѝиѝе; за ваков ѝрев
ѝиѝој ѝѝреба казна божја да искуси.*

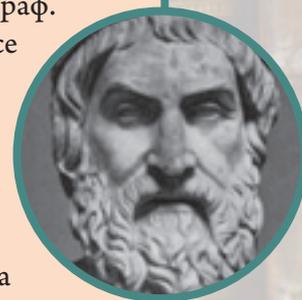
(препев Михаил Д. Петрушевски)

Богот Аполон го исчистува Орест од гревот на мајкоубиство како одмазда за убиениот татко. Овие содржини се драмски обработени во трилогијата *Оресџија*. Таа е единствената зачувана трилогија (целина од три трагедии со заедничка содржина) во европската книжевност. Составена е од три трагедии: *Агамемнон*, *Надјробно жрџивување* и *Евмениди*.

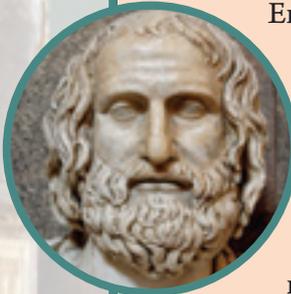
Во античката литература се развиле двата основни драмски вида, трагедија и комедија. Според најпопуларното толкување, во **трагедијата** се случува нешто трагично, што значи тажно, а во **комедијата** нешто смешно. Во основа, ова е сосем точно објаснување. Треба само да се додаде дека и едното и другото се случуваат поради некоја грешка, а контекстот е тој што го насочува различниот учинок или краен резултат од оваа грешка. Во трагедијата грешката значи нарушување на поредокот, на воспоставениот природен или институционален ред. Таквото насилништво врз редот се казнува со трагичко страдање на главниот јунак во драмата или со негова смрт. Во комедијата грешката предизвикува смеа со тоа што таа е некакво претерување или изместување, превртување на некоја состојба или појава.

Софокле, според оценката на Аристотел, е совршен трагедиограф. Неговите трагедии треба да се земаат за пример како да се состави добра драма. Најверојатно поради ваквата препорака неговите трагедии *Ојдигијата* и *Антигона* се навистина најпопуларните антички драми во европската книжевна традиција. Меѓу другото, нивната привлечност се должи на изедначениот однос меѓу драмските елементи, еднаквата важност на хорот и на драмските лица во дејството и рамнотежата меѓу божествената и човечката сфера.

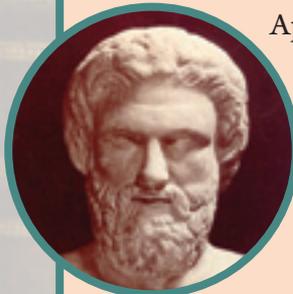
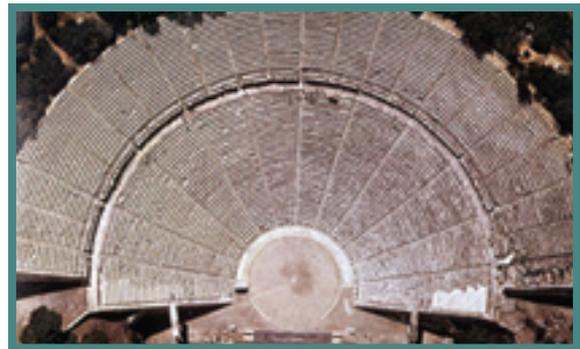
Драмата како книжевен облик се појавила и се развила како дел од обредите што се изведувале во чест на богот Дионис. Според Аристотел, трагедијата настанала од дитирамбите, обредните хорски песни во чест на Дионис. Комедијата, пак, се развила од песните што ги пеел комос, весела поворка од посветени во кулот на Дионис што го обиколувала градот пеејќи шегобијни песни.

Еврипид е најмладиот од тројцата хеленски трагедиографи. Од него се зачувани 17 трагедии и две сатирски драми. Во историјата на европските книжевности е познат како автор на трагедијата *Медеја*. Во неговите драми улогата на хорот станала речиси неважна. Во нив има многу драмски лица кои водат динамични и жестоки дијалози. Според традицијата тој и натаму ја користи митолошката граѓа, но за да соопшти содржини од интимниот живот на луѓето.

Драмските претстави во Хелада се одржувале во точно определено време и на точно определено место. Тие биле дел од култот на Дионис и се одржувале на свечености со кои се славел овој бог и на места што нему биле посветени. Вакви празници биле Големите (Градски) Дионисии и Ленеите. Оттаму, драмскиот текст се составувал поради драмската претстава што била дел од чествувањето на Дионис.

Аристофан бил современик на Еврипид (втора половина на петти век п.н.е.) и во неговите комедии често се сретнува овој трагедиограф како драмско лице. Аристофан пишува драми во кои на комичен начин обработувал содржини и настани од актуелниот живот на Градот. Бројни комедии (*Мир*, *Лисисџираџа*, *Ахарњани*, *Коњаници*, *Жени во народното собрание*) посветил на мирот на кој ги повикувал од сцената оние што решавале за долготрајната Пелопонеска војна.

Театарските претстави на комедиите на Аристофан биле многу богати ликовно. Според барањата на текстот, хоровите од неговите драми биле костимирани во птици, оси, жаби, облаци. Ваквите костими се еден архаичен елемент на драмата поврзан со нејзините почетоци, што се задржал и во зрелата хеленска комедија.

Театарските претстави биле важен настан во јавниот живот и почесна должност на оние граѓани што ги организирале и што учествувале во нив. Претставите се прикажувале во рамките на драмски натпревари и тоа во посебна категорија на трагедии и на комедии. Според правилата, се натпреварувале авторите, тројца трагедиографи и петмина комедиографи. Комедиите се изведувале сите во еден ден, а трагедиите во три дена, при што секој трагедиограф се претставувал со една тетралогија во еден ден. Тетралогијата била составена од четири драми (три тематски поврзани трагедии и една сатирска драма).

Плаут и Терентиј се комедиографите кои ја одбележале римската драма низ вековите. Тие не составувале автентични римски драми, туку ги обработувале хеленските комедии и тоа оние на Менандар и на другите автори од хеленистичкиот период. Овие драми обработувале теми од секојдневниот и приватниот живот, имале сложени и заплетени фабули и бројни типизирани ликови во однос на полот, возраста, професијата (момчиња, старци, девојки, милосници, војници, робови, паразити, подводаци, готвачи).

Прашања

1. Што означува името на овој книжевен род, драма?
2. Од кои делови е составен драмскиот текст?
3. Кои се основните драмски видови?

Активности

- Обидете се да прикажете дел од некоја античка драма во превод!

Дознај повеќе

- Во поглавјата:
3. Митологија и верувања;
 4. Уметност;
 5. Секојдневие.

2.4. ГОВОРНИШТВО

Во античката книжевност, покрај оние родови што се составуваат во стих (или облици на поезијата), се појавиле и се развиле и прозни книжевни родови. Покрај философската книжевност и историографијата, меѓу овие спаѓа и **говорништвото**.

Говорништвото станува важно средство во општествената комуникација во градовите на Хелада, особено на оние со демократско уредување во втората половина на петтиот век. Перикле бил познат како вешт говорник. Сведоштво за оваа негова способност наоѓаме кај Тукидид (2.34-46), кој пренесува една негова свечена, надгробна беседа.

Говорите (или беседите) се прозни текстови што објавуваат способност за јавно говорење. Оваа вештина има за цел слушателите да ги убеди во нешто што го одредува пригодата во која се држи говорот. Пригодата го одредува видот на беседата и нејзината задача.

Говорничката пракса имала особено значајна улога во четвртиот век п.н.е. кога Атина водела активна надворешна политика со Македонија. За состојбите и настаните од овој период има многу значајни податоци во зачуваните говори на Демостен и на Лисија.

Има три **вида беседи**. Најстари и најпопуларни (во антиката, па и денес) се **политичките**, односно советодавни беседи, што се одржуваат во Собранието, Сенатот или пред Војската. Во овие говори беседникот ги поттикнува присутните да направат или да прифатат нешто за што ќе ги убеди дека е полезно или ги одвраќа од нешто за што ќе ги убеди дека е штетно.

Друг вид беседи се **судските**, при што говорникот треба да ги убеди оние што судат дека некое сторено дело е праведно или неправедно, за да може да ја исполни целта на беседата, некого да обвини или да одбрани.

Европската култура со говорништвото и со сложениот систем на реториката најнапред се запознала преку делото на Кикерон. Овој активен државник и плоден философ, реторичар и беседник оставил огромно богатство на беседи од сите три вида. И денес говорништвото во светот се изучува врз стандардите и примерите што ги поставил Кикерон.

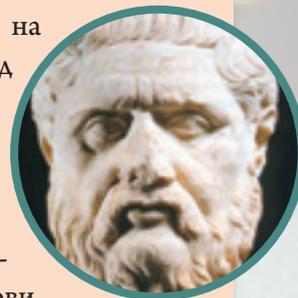
Третиот вид беседи се **пригодните**, односно свечени, и овие се одржуваат во разни пригоди и по повод разни јавни настани и собири. Оттаму, содржините на овие говори можат да бидат различни, но во основна нивна задача е да пофалат или да кудат, убедувајќи дека нешто е срамно, односно чесно.

Говорништвото како пракса се појавило спонтано, поради потребата од јавно обраќање. За овие рани облици наоѓаме сведоштво во литературата, во епот, во драмата, во лириката. Дури, има одредени лирски облици, како што е елегијата, што по својата структура и содржина претставуваат првични облици на советодавни беседи. Во елегиите на Калин и Тиртеј се поттикнуваат граѓаните, особено младите, да застанат во одбрана на татковината што е во опасност. Солон во своите песни ги одвраќа своите сограѓани Атињани од беззаконието и неправедното дејствување.

Прашања

1. Каков вид книжевност е говорништвото?
2. Какви видови беседи има?

Реториката како извесна теорија на говорништвото првично била дел од философијата. Нејзините почетоци се препознаваат кај софистите, а за нејзин основач се смета Горгија. Реториката ги обработува разновидните средства на убедување и ги дефинира различните видови говорништво, задачите на говорникот и деловите на говорот.

РЕЧНИК

традиција – предание
синкретичен – сраснат, сплотен,
тесно поврзан

фрагментарност – одлика на
нешто што не е целосно, туку е
составено од фрагменти, од делови

комуникација – општење
хронолошки – она што е во
согласност со текот на времето

кодекс – облик на ракопис или на
печатено издание

инвокација – повикување,
обраќање

ретардација – задржување,
одолжување, забавување,
растегнување

нарација – раскажување
дигресија – отстапување,
одадлучување

епизода – вметнат дел, додаток

теогонија – раѓање, настанување на
боговите

дидактички – поучен
монодија – пеење на еден глас,
соло-пеење, единечно пеење

мелика – лирика во потесна смисла,
што ги опфаќа само оние песни што
се пеат

десакрализација – обесветување,
напуштање на светото, ослободување
од посветеноста

индивидуализација – издвојување
на едно од општото, колективното,
осамостојување, истакнување на
поединечното

трагедиограф – писател на
трагедии

комедиограф – писател на
комедии

реторика – теорија на
говорништвото, вештина на јавно
говорење и вештина на убедување
со говор

3

МИТОЛОГИЈА И ВЕРУВАЊА

ВО ОВА ПОГЛАВЈЕ

- 3.1. МИТОЛОГИЈА
- 3.2. КУЛТОВИ И ОБРЕДИ
- 3.3. СВЕШТЕНИЦИ И ПРОРОЧИШТА
- 3.4. МИСТЕРИИ

Митот, според значењето на неговото име, е, пред сè, **приказна**, она што се кажува, раскажува, прераскажува. Тој спаѓа во анонимното, народно, усно творештво.

Неговата структура и содржината во усната комуникација се непостојани, тие со секое прераскажување се менуваат. Сведоштво за ваквата променливост на митот се бројните варијанти на една приказна што ги сретнуваме подоцна во пишаната книжевност, било како запис од усната традиција или како книжевна граѓа на некој авторски текст.

Збирот од митови што ја сочинуваат усната, раскажувачка традиција на една култура се нарекува **митологија**. Со овој термин воедно се означува и дисциплината што за свој предмет на научно истражување го има митот како културолошка појава.

Митологијата како збирка од приказни е сложен и, во голема мера, заплеткан систем. Една од постапките за уредување на оваа огромна и разгранета материја е групирањето на митовите според содржините, односно темите што тие ги обработуваат. Така, митовите главно се делат на:

Космогониски, оние во кои се раскажува за настанокот на космосот, на светот.

43

DUO SI FACIUNT
IDEM, NON EST
IDEM.

КОГА ДВАЈЦА
ПРАВАТ ИСТО,
ТОА НЕ Е ИСТО.

**ПОДГОТВИТЕЛНИ
АКТИВНОСТИ:**

Обиди се да
пронајдеш
некаква
енциклопедија,
атлас, збирка
на митови
од различни
култури. Извој
ги имињата на
различните
митологии.
Потсети се на
некои митови
што ги знаеш.
Прераскажи
ја нивната
содржина.

Теогониски, за настанокот (или раѓањето на боговите).

Есхатолошки, за крајот (или пропаста на светот).

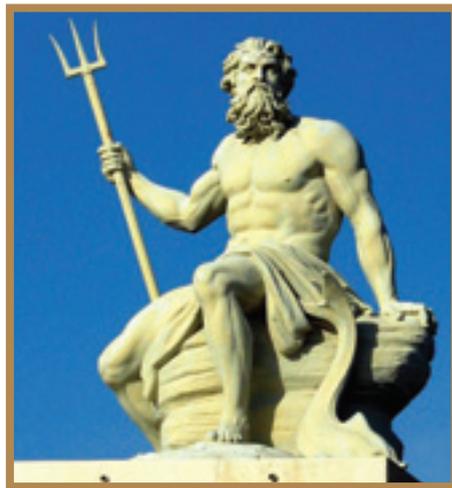
Култни, оние што го објаснуваат негувањето на некој култ, вршењето на
некои обреди, празнувањето, одржувањето свечености.

Лунарни, соларни, астрални, митови за настанокот на небесните тела.

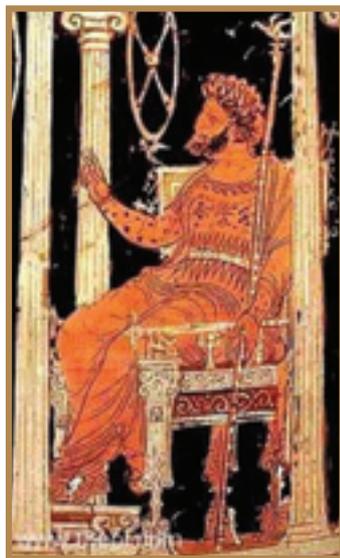
Вегетативни, што ги објаснуваат промените што настануваат во природата
и смената на годишните времиња.

ЗЕВС

ПОСЕЈДОН

ХАД

Прашања

1. Како се дефинира митот според значењето на неговото име?
2. На која книжевна традиција припаѓаат митовите?
3. На какви видови се делат митовите според својата содржина?

3.1. МИТОЛОГИЈА

Хеленската и **римската** митологија се незаобичоли содржини на античката книжевност и уметност. Оттаму, тие се оној елемент според кој се препознава присуството на **класичната култура** во корените на **европската цивилизација**. Овие содржини на повеќе рамништа ја обликувале европската мисла и европското творештво. Според нив се создадени многу влијателни уметнички ремек-дела. Ваквиот активен однос кон античкото митолошко наследство ги одржува хеленските и римските митови постојано присутни во најдлабоките слоеви на европската култура сè до денес.

Основен извор за хеленската митологија е **хеленската книжевност**, каде што во различни книжевни родови и облици е обработен и на тој начин зачуван, огромен митолошки материјал. Бидејќи на почетокот од хеленската книжевност стојат делата на **Хомер** и **Хесиод**, се верувало дека токму тие ги создале приказните за боговите и хероите, оти тие ги измислиле, им дале имиња и ги опишале нивните ликови. Подоцна, некои поети, како Пиндар и Еврипид, и речиси сите философи, почнувајќи од Ксенофан, жестоко ги критикувале овие автори и им забележувале за претставувањето на боговите како премногу слични со луѓето.

Според космогонијата на Хесиод (*Теогонија*, 116-125) Светот (Космос) настанал од Хаос (Празнина што зјае). Веднаш потоа настанала *широкогратата* Гаја (Земја) и *мрачниот* Тартаар (простор длабоко во внатрешноста на земјата), па *најкрасниот меѓу бозии* Ерос. Од Хаос уште се родиле Ереб (Мрак) и *црната* Никс (Нок), а од овие, пак, настанале Хемера (Дента) и Ајтер (космички Воздух).

Гаја го родила Уран (Небото) како *рамен на самата нејзе*, Горите, *засолништите мило на Нимфиите* и Понт (Морето). Од светиот брак на Уран и Гаја се раѓаат Киклопите (Тркалезнооки), Хекатонхејрите (Стораки), па Титаните и Титанките.

Титаните и Титанките и нивните потомци учествуваат во доуредувањето на Светот. Тие се во најголем дел персонификации на некои аспекти од природата.

Меѓу овие се: Океан и неговите ќерки Океаниди, потоа Еоја (Зора), Хелиос (Сонце) и Селена (Месечина), па Астрај (Свезден) и од него свездите и ветровите.

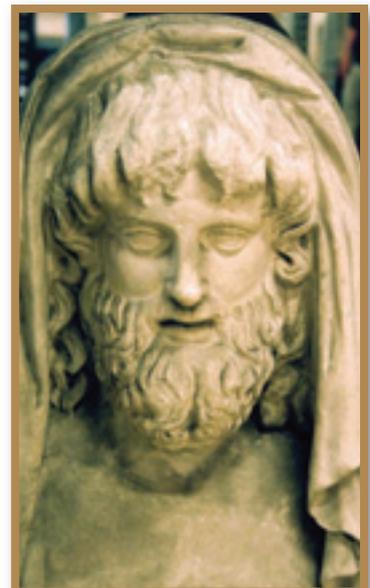
Некои митови, пак, уште во антиката биле здружени во поголема митолошка целина наречена **митолошки киклос** (круг). Во хеленската митологија најпознати такви киклоси се Тројанскиот, што ги обединува митовите врзани за Тројанската војна, и Тебанскиот, што го сочинуваат митовите за славните семејства на овој град.

По Титаномахијата (борба со Титаните) синовите на Кронос со ждрепка си го поделиле владеењето со Светот. Севс ја добил власта на небото, Посејдон на морето, а Хад на подземјето.

Денес знаеме дека хеленската митологија не е создадена од Хомер и од Хесиод, туку е наследена од една долга и сложена колективна, книжевна и верска традиција. Хомер и Хесиод се само првите автори што од ова митолошко наследство создале авторски уметнички дела.

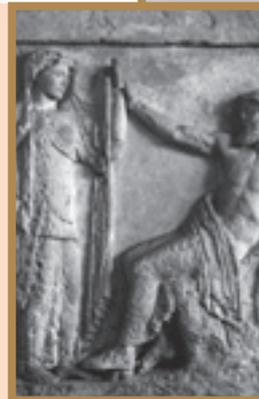
Хеленската митологија е составена од разни видови митови: космогониски, теогониски, култни. Натаму, од митови за херојските подвизи на некој јунак, како оние за Тесеј, за Персеј, за Херакле. Некои митови се обединети околу некое заедничко дело, како што е пловидбата на Аргонавите или ловењето на Калидонскиот вепар.

Еден од Титаните е и Кронос кој се оженил со Титанката Реја и со неа ги родил: Хестија, Деметра, Хера, Хад, Посејдон и Севс. Со ова почнува теогонијата, раѓањето на боговите во хеленската митологија.

Во хеленската митологија нема единствена и јасна приказна за настанувањето на луѓето. Според едно предание, Прометеј го направил човекот од глина, а Атина му дала душа и го оживеала. Но, пораширено од ова било митското објаснување дека луѓето едноставно се „самоникнати од земја“ (автохтони), еднакво како што никнуваат растенијата или како што настануваат животните. Ваквото толкување се препознава во оние митови во кои потеклото на основачот на некој род не се поврзува со некој бог, туку тој е автохтон (Пелазг, Аргос, Кекропс).

Севс се оженил со Хера, но тој бил и со многу други божици и смртни жени. Оттаму, тој имал бројно потомство. Меѓу дванаесетте олимписки божества негови деца се: Хефајст и Арес, што ги имал со Хера, Аполон и Артемида, ги имал со Лето, Хермес од Маја, Афродита од Диона и Атина, родена од неговата глава.

Многу содржини од хеленската митологија можат да се препознаат и во римската митологија. Ова најчесто се однесува на боговите и хероите кои ги задржале истите функции, а ги смениле имињата. Пример за ова се дванаесетте олимписки богови кои имаат свои двојници во римското семејство на богови. Од хеленските содржини во римската митологија најпопуларни се оние поврзани со Тројанската војна, поради тројанецот Ајнеј што Римјаните го сметале за свој предок.

Покрај боговите во римската митологија се сретнуваат и т.н. гении, или обоготворени виши суштества, со недефиниран облик, но со јасни функции. Тие биле божества заштитници поврзани со различни простори, приватни и јавни, како и со разни значајни настани од животот на поединци или на државата. Пенатите биле заштитници на домашното огниште и благосостојбата на државата. Ларите биле заштитници на обработливото земјиште, на крстопатите, а особено почитувани биле семејните лари. Маните биле заштитници на душите на мртвите.

Прашања

1. Како се претставени боговите во делата на Хомер и на Хесиод?
2. Какви видови митови се сретнуваат во хеленската митологија?
3. Што е митолошки киклос?

Активности

- Направи генеалогско стебло на некој митолошки лик (Тесеј, Персеј, Ојдип, Јасон)!
- Спореди ги содржините од некој мит со оние од некоја народна приказна!
- Најди ги заедничките мотиви или сличните одлики на ликовите што се сретнуваат!

Дознај повеќе

Р. Гревс, *Грчки митови*.
Табернакул, Скопје,
2005
Хесиод, *Теогонија*
Овидиј, *Метаморфози*

<http://www.theoi.com>

ХЕЛЕНСКИТЕ БОГОВИ И НИВНИТЕ РИМСКИ ДВОЈНИЦИ

	ЗЕВС	ЈУПИТЕР	
	ХЕРА	ЈУНОНА	
	ХЕСТИЈА	ВЕСТА	
	ПОСЕЈДОН	НЕПТУН	
	ДЕМЕТРА	КЕРЕРА	
	АРТЕМИДА	ДИЈАНА	
	АПОЛОН	АПОЛОН	
	АРЕС	МАРС	
	ХЕРМЕС	МЕРКУР	
	АФРОДИТА	ВЕНЕРА	
	ХЕФАЈСТ	ВУЛКАН	
	АТЕНА	МИНЕРВА	

3.2. КУЛТОВИ И ОБРЕДИ

Хелените и Римјаните во антиката верувале дека нивниот живот е проникнат со постојано присуство на некои натприродни сили што општо ги нарекувале богови, но, зависно од околностите и од улогата, тие добивале и други, попрецизни називи. Оттаму, тие развиле богат и разгранет **верски живот**, поврзан со разни природни појави и активности во секојдневието.

Посветениот и внимателен однос кон боговите е еден од најстарите облици на културата. Збирот од разни активности што покажуваат побожност, посебен однос на почитување и наклонетост кон одредено божество го сочинуваат **култот** кон тоа божество. Култот претставува систем од обреди, ритуали, празници, свечености посветени на некој бог или на некоја природна појава. Честувањата на одредени божества со определени култни активности, на определено место и во одредено време во годината го составуваат **верскиот календар**.

Особено важно место во верскиот календар на Атина имале празниците посветени на богот Дионис: Големите, Градски Дионисии (ориентациски според нашиот календар се одржувале во март), Селските Дионисии (декември) и Ленеите (јануари). Во рамките на овие свечености се прикажувале театарски претстави и тоа организирани како натпревари на трагедиографи и комедиографи. Секоја драмска претстава се сметала за извесен обред во чест на богот Дионис и таа се случувала под конкретно раководство на неговиот свештеник. На средината од орхестрата во театарот бил поставен жртвеник за жртвување во чест на Дионис пред почетокот на претставата.

Основни облици на верска комуникација кај Хелените и Римјаните биле молитвите и жртвувањата. **Молитвите** имале препознатлив облик и распоред на содржините. Тие почнувале со именување на божеството на кое му се обраќа верникот. Следи потсетување на некоја претходна комуникација во која оној што моли веќе го дарувал или почестил божеството. Потоа се соопштува конкретното барање, што се придружува со ветување дека ќе се возврати за исполнетата молба.

Тетида го моли Севс (Илијада 1. 503-510):
Ак' сум тијас, оче Севсе, сред бозиите ѝмојла еднаш
или со збор или дело, исјолни ја желбава моја:
синоиј ѝочесии то мој, шиио сред друиите век има најкус,
зашиио то навредил нејо ѝресилниој цар Агамемнон,
шиио му то одграбнал дарој и сам си то има тиој сеја.
Туку ѝочесии то ти, советниче олимйиски Севсе,
доиоја давај им сила на Тројциите сè дури синоиј
не ми то ѝочесииј еднаш Ахајциите, како шиио ѝреба.

(препев Михаил Д. Петрушевски)

Молитвите биле придружени со **жртвување** на богот или боговите на кои им се обраќале верникот или групата. Видот на жртвата зависел од божеството на кое му се принесува жртвата. Вообичаено било да се жртвува некое животно, заклано и спалено специјално за таа пригода. На Артемида ѝ се жртвувала срна, на Аполон, волк, на Дионис, јарци и кози, а на Посејдон му се принесувале како жртва бикови и коњи што се фрлале во морето. Жртвата можела да биде и излевање вино, масло или мед, што било вообичаено надгробно жртвување.

Жртвувањето на Ифигенија. Подготвени да заминат за Троја Ахајците се собрале во Авлида. Но боговите не им давале поволни ветрови за да отпловат. Пророкот Калхант објавил дека патот ќе им се отвори ако Агамемнон ја жртвува својата ќерка. Кога Агамемнон неволно ја ставил Ифигенија на жртвеникот, Артемида ја грабнала и ја однела во Таврида како своја свештеничка, а на олтарот ставила срна.

Активности

- Избери едно пеене од Илијада и пронајди ги молитвите што се сретнуваат. Анализирај ја секоја молитва одделно и направи опис; кој кому му се обраќа и со какво барање.

Дознај повеќе

Фласелјер, Р. Грција во времето на Перикле. АЕА Издавачи, Скопје, 2002.

3.3. СВЕШТЕНИЦИ И ПРОРОЧИШТА

Во Хелада и во Рим свештениците не претставувале посебен staleж. Молитвите и жртвувањата во домот ги вршел домаќинот, а за народот во Хомерово време тоа го правел кралот, подоцна во Градот некој службеник, архонт.

Свештениците и свештеничките биле чувари на култот на одредено божество. Тие се грижеле за одржување на **светиот простор** во кој било сместено **светилиштето** посветено на некој бог или божица и внимавале со богослужбена коректност да се вршат предвидените обреди, ритуали, свечености со кои се славел богот, односно божицата.

СВЕТИЛИШТЕТО НА АПОЛОН ВО ДЕЛФИ

Во Делфи Аполон пророкувал преку славната свештеничка Питија. Таа седела на тринोजец во подрумските простории на храмот и во пророчки занес изговарала нејасни и загадочни формули. Античката историја изобилува со бројни анегдоти поврзани со пророштвата на Питија. Се раскажува дека победите на Филип Втори му ги најавила Питија со пророштвото: *Со сребрен меч ќе го освоиш свештои.*

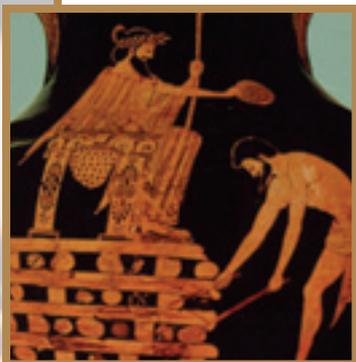
Во Рим волјата на Аполон ја соопштувала пророчицата Сибила. Според преданието постоела збирка на пророштва позната како *Книгите на Сибила* што се чувала во визбите на храмот на Јупитер на Капитол. Овие книги биле консултирани во посебни околности по барање на Сенатот.

ХРАМОТ НА ПОСЕЈДОН ВО СУНИОН

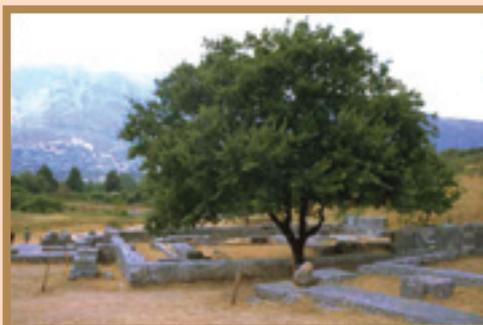
Се верувало дека божествата им ја објавуваат својата волја на луѓето преку разни појави и знаци. Кога се работело за случајна или неочекувана појава во говорот (грешка, повторување) или во природата (молња, гром, земјотрес) значењето на ваквите објави најчесто луѓето спонтано си го објаснувале.

ОБРЕД НА ЖРТВУВАЊЕ

Посложените знаци на божествено обраќање ги толкувале **гатачи**, обично специјализирани за различни видови толкување (летот на птиците, однесувањето на животното што се жртвува, состојбата на органите на жртвуваното животно).

Волјата на боговите се објавувала и на посебно барање на луѓето. Во оваа комуникација посредувал **свештеник-пророк** кој го толкувал одговорот на божеството. Божеството го соопштувало одговорот на разни начини.

Во светилиштето во Додона Зевс „говорел“ преку шушкањето на листјата на светите дабови и со жуборењето на светиот извор.

3.4. МИСТЕРИИ

Покрај јавната богослужба што опфаќала разни активности поврзани со верата и почитувањето на одредено божество, во Хелада се вршеле и тајни богослужби, наречени **мистерии**.

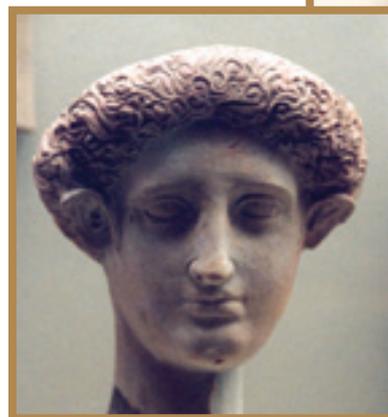
Во Хелада најпознати биле **Елевсинските мистерии** посветени на Деметра и на нејзината ќерка Кора, или Персефона. Тие се славеа во месецот боедромион (септември). Свеченостите започнувале со процесија што се движела од Елевсина кон Атина, при што во кошници се носеле *свештени предмети* (хиера). Следниот ден сите оние што сакале да бидат посветени во мистериите се собирале кај Шарената стоа на плоштадот (агора). Наредниот ден се одело

во пристаништето Фалерон, каде што се обавувал ритуал на чистење на учесниците во морето. По два дена поворката од учесници во мистериите (мисти) со светите предмети се враќала во Елевсина. По еднодневен пост се одвивале вечерните обреди на посветување. За овој настан не се знае речиси ништо, бидејќи тајната била строго чувана со закана со смрт за оној што ќе ја објави.

ОБРЕД НА ИНИЦИЈАЦИЈА

Во овие тајни чествувања на божеството учествувале само оние што преку посебни **пристапни (иницијациски) обреди** биле посветени или упатени во тајниот обред.

ПЕРСЕФОНА

За содржините и доживувањата во тајните обреди **мистите**, учесниците, биле обврзани со света заклетва, односно молчење. Оттаму и отсуството на податоци за овие тајни богослужби.

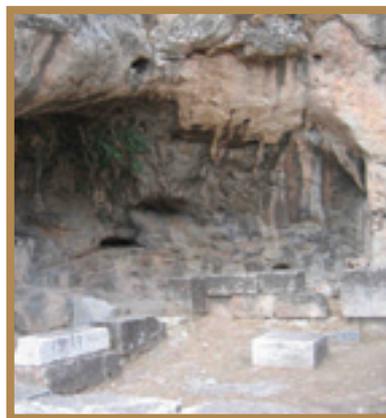
Покрај Елевсинските во Хелада се славеле и **орфичките мистерии** за кои не се знае речиси ништо, освен дека биле поврзани со митскиот пејач Орфеј и неговата волшебна моќ да маѓепсува сè што е живо и да поместува сè што е неподвижно.

ЕЛЕВСИНСКИ МИСТЕРИИ

ОРФЕЈ

ЕЛЕВСИНА

Прашања

1. Кои се најпознатите мистерии во Хелада?
2. На кое божество им биле посветени?
3. Како се нарекуваат пристапните обреди во мистериите?

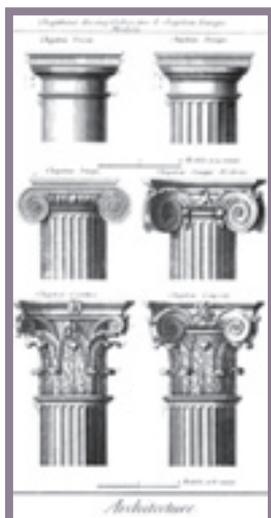
4

УМЕТНОСТ

4.1. АРХИТЕКТУРА

Храмот е онаа градба според која се препознава античката архитектура. Тој спаѓа во групата на јавни објекти и претставува живеалиште на некој бог/божица. Божеството е присутно во храмот преку својата камена, најчесто мермерна, појава. Покрај статуата на божеството храмот има и бројни релјефни елементи, што значи дека обединува различни видови на ликовни уметности.

Од градителски аспект, храмот претставува градба од **столбови** и **греди**. Ова е основната архитектонска конструкција што како античко наследство е вградено во европското градителско искуство.

Според горниот дел на столбот (**капител** или главата на столбот) што ја држи гредата, во антиката се развиле три основни стилови на столбови, а соодветно на ова и стилови на храмови. Според хронологијата на нивното појавување тоа се: дорски, јонски и коринтски стил.

ВО ОВА ПОГЛАВЈЕ

- 4.1. АРХИТЕКТУРА
- 4.2. ВАЈАРСТВО
- 4.3. СЛИКАРСТВО

ПОДГОТВИТЕЛНИ АКТИВНОСТИ:

Обиди се да пронајдеш некој илустриран атлас, речник или енциклопедија од историјата на уметноста. Внимателно разгледај го делот што се однесува на античката уметност. Запиши ги своите впечатоци од илустрациите.

QUOD LICET
JOVI, NON LICET
BOVI.

ОНА ШТО МУ
ПРИЛЕТА НА
ЈУПИТЕР, НЕ
МУ ПРИЛЕТА НА
ВОЛОТ.

Друг објект според кој се препознава антиката е **театарот**. Оваа мермерна градба својот облик го должи на почитување на природната задаеност на теренот. Камените блокови од кои е составено гледалиштето се распоредени во согласност со закосеноста на земјиштето. Оттаму, античкиот театар претставува извесно поплочување на основата, а не градење објект. Рамната површина што се протега пред скалестото гледалиште е просторот за актерите и хорот, односно местото каде што се прикажува драмата.

Во првиот ред од **театронот** (гледалиштето) биле поставени седишта од мермер изработени како раскошни столови со наслон. Централно поставеното седиште во првиот ред било наменето за свештеникот на богот Дионис.

Кружната или полукружна површината пред гледалиштето се нарекува **орхестра** (игралиште). Ова упатува на нејзината првична употреба како простор на кој хорот танцувал, односно се движел во круг додека пеел дитирамби, свети песни на Дионис.

Во Римархитектонските облици наследени од Хелада стануваат посложени и повпечатливи според својата големина.

Хеленскиот храм во Рим ја губи отвореноста на просторот. Неговата внатрешност се затвора со ѕидови, а редот од столбови се задржува само од предната страна. Со ова храмот или светиот објект добива **фронталност**, единствена, предна страна од која може да му се пристапи.

Влогот на **римската архитектура** во европската го сочинуваат **термите** или јавните бањи, **триумфалните порти** и **аквадуктите**.

Термите или јавните бањи биле редовен објект во градовите и многу посетено место за јавна комуникација.

ТРИУМФАЛНА ПОРТА

Лакот како градителски елемент први го исконструирале Римјаните. Овој елемент во римската архитектура бил широко применуван. Лакот имал толкава вредност што во Рим од него направиле посебен архитектонски објект. Триумфалната порта е препознатливо обележје не само на градителската вештина, туку и на римските моќ и слава.

Оригиналниот придонес на Римјаните во архитектурата е видлив и во изградбата на аквадуктите. Својот пронајдок во градителството, лакот, тие го примениле за да освојат огромен простор во должина. Остатоци од овие чудесни градби можат да се видат и денес на сите простори на кои се протегала римската империја.

АКВАДУКТ

Во Рим, за разлика од Хелада, се посветува повеќе внимание на **приватните куќи**, при што во овие објекти се вградуваат главно елементи што се веќе присутни во јавните градби.

РИМСКА КУЌА

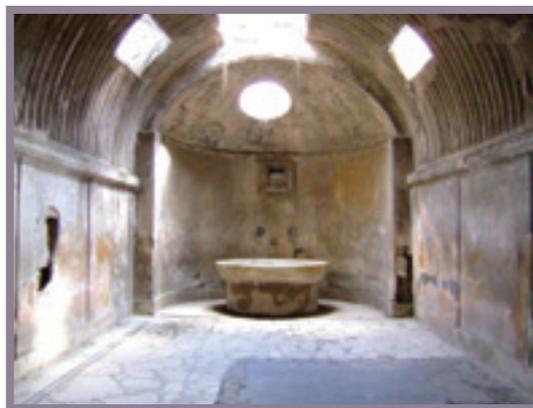

АТРИУМ

Атриумот, или внатрешниот двор, е препознатлива особеност на римската приватна куќа. Овој отворен простор во внатрешноста на градбата овозможувал повеќе посебни простории разгрането да се организираат. Атриумот бил омилено место на станарите на куќата, заштитено од јавноста на улицата.

Прашања

1. Кои јавни објекти се карактеристични за антиката?
2. Кои се основните елементи на античкиот храм?
3. Кои јавни објекти се римско градителско наследство?
4. Кој елемент е карактеристичен за приватната римска куќа?

РИМСКА БАЊА

Активности

- Посетете некој антички локалитет во близината на вашиот град и разгледајте ги остатоците од некој објект. Направете извештај за елементите на градбите што можат јасно да се согледаат.

Дознај повеќе

<http://www.sas.upenn.edu/~ekondrat/ForumAntiquum.html>
http://www.metmuseum.org/Works_Of_Art/departments.asp?dep=13
<http://www.kronoskaf.com/vr/index.php?title=Parthenon>
<http://www.kronoskaf.com/vr/index.php?title=Glossary>

4.2. ВАЈАРСТВО

Меѓу ликовните уметности вајарството има најдолга традиција. Вајарските облици се присутни во храмот како статуа на божеството и како **релјефна декорација**. Содржините вградени во овие мермерни претстави се најчесто теми од митологијата. Претставите од секојдневниот живот на луѓето главно се сведени на ситуации врзани со богослужбата (процесија), или пак, прикажуваат сцени од атлетски натпревари.

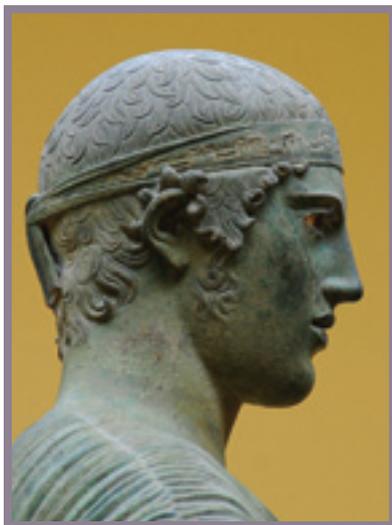
Каријатидите се редок пример во хеленската уметност кога скулптурата станува конструктивен градителски елемент и го заменува столбот, односно ја исполнува неговата архитектонска задача.

Гредите што ги поврзувале столбовите под покривот на храмот правеле венец што ја обиколувал градбата од сите четири страни. Овие површини биле украсени со релјефни скулптури и од надворешната и од внатрешната страна на храмот. Заради обликот и димензиите на просторот венецот (фриз) бил украсуван со групни композиции, а не со поединечни фигури.

На фризот на Партенон од надворешната страна во релјефна пластика е претставена свечената поворка што учествувала во славењето на Панатенејите. Овој венец е составен од бројни фигури што прикажуваат разни активности поврзани со овој празник посветен на божицата Атена.

Во класичното хеленско вајарство се претставени идеализирани ликови, фигури главно на божества. **Портретот**, односно претстава на реален лик, е ликовна појава што почнува да се сретнува во хеленистичкиот период, а редовно е присутна во Рим.

BIS DAT QUI
CITO DAT.

ДВА ПАТИ
ДАВА
ОНОЈ КОЈ
ДАВА БРЗО
(ПРАВО-
ВРЕМЕНО).

4.3. СЛИКАРСТВО

Вазното сликарство има долга и богата традиција и е поврзано со грнчарството, што е еден од најстарите занаети. Ликовните декорации на грнчарските производи имаат јасно согледлива развојна насока од многу едноставни, редуцирани и линеарни претстави (т.н. геометриски стил) до фигурални прикази на сложени ситуации (црнофигурални и црвенофигурални вази).

Најстарите хеленски вази биле украсени со едноставни геометриски шари.

Стилизирано претставени фигури во сцена на погребување.

ЦРВЕНОФИГУРАЛНА ВАЗА. ЕВРОПА ПРЕТВОРЕНА ВО КРАВА ОД ХЕРА

Во Рим сликарството главно се пројавува во мозаикот, односно слика направена од камчиња. Мозаикот имал декоративна улога. Со вака насликани површини биле украсувани подовите и ѕидовите на јавните градби, но и на приватните куќи на богатите граѓани. Ликовните теми биле различни, па сепак може да се забележи дека преовладуваат мотиви на растенија и претстави на најразлични фигури од животинскиот свет.

Сликањето на ѕидови е ликовна техника позната уште во минојската цивилизација. Малку, но многу вредни, фрагменти се зачувани во палатите на Крит и на островот Тера (Санторини). Богата збирка на фрески е зачувана во Херкуланеум и Помпеи благодарение на конзервацијата од ерупцијата на вулканот Везув. Фреските во римските градби ја имале истата декоративна функција како и мозаиците. Зачуваните ликовни претстави сведочат за развиена ликовна техника со совладани вештини за реалистичко претставување на објектите и нивните меѓусебни релации во просторот. Во однос на темите ова ѕидно сликарство сведочи за нагласена присутност на сцени од секојдневниот живот.

АКРОТИРИ (ТЕРА)

КНОСОС (КРИТ)

ПОМПЕИ

Прашања

1. Кои стилови на ликовна декорација се сретнуваат на хеленските вази?
2. Кои ликовни техники се карактеристични за римската уметност?

Дознај повеќе

http://www.metmuseum.org/Works_Of_Art/department.asp?dep=13

<http://www.kronoskaf.com/vr/index.php?title=Glossary>

5

СЕКОЈДНЕВНИЕ (ОПШТЕСТВЕН И ПРИВАТЕН ЖИВОТ)

ВО ОВА ПОГЛАВЈЕ

- 5. 1. ОБРАЗОВАНИЕ
- 5. 2. СЕМЕЈСТВО
- 5. 3. ГОТВАРСТВО
- 5. 4. ОБЛЕКА
- 5. 5. ОБЛИЦИ НА
ЈАВЕН ЖИВОТ
- 5. 5. (А) ОПШТЕСТВЕНИТЕ
ДОЛЖНОСТИ НА
ГРАДСКОТО НАСЕЛЕНИЕ
- 5. 5. (Б) ЗАБАВА И
СЛОБОДНО ВРЕМЕ

Секојдневниот живот во Хелада и Рим, како приватниот, така и оној општествениот, извршиле големо влијание и оставиле силен печат во развојот на организираната држава и на демократијата (како вид на државно уредување), во востановувањето на некои институции и традиции. Тие традиции учествувале во развојот на европскиот образовен систем што произлегол токму од образовниот модел на овие општества. Исто така влијаеле врз моделирањето на семејството како основна клетка на општеството, но и во односот кон забавата, храната или начинот на облекување. Во обликувањето на просторот во кој се одвивал секојдневниот живот во антиката, старите градители направиле врвни технолошки и архитектонски достигнувања, кои ги инспирираат градителите повеќе од дваесет столетија. Кога се зборува за Хелада секогаш треба да се има предвид дека не станува збор за единствена организирана држава во која постоел воедначен систем на државно уредување, закони, образование, па и обичаи, туку дека под овој термин се подразбираат повеќе градови-држави (полиси). Тие имале, помалку или повеќе, различни институции, традиции, начин на живот. Најчесто, како предмет на споредба се земаат градовите Атина и Спарта.

63

DUM SPIRO,
SPERO.

ДОДЕКА ДИШАМ,
СЕ НАДЕВАМ.

5.1. ОБРАЗОВАНИЕ

Ако се суди по зачуваните историски сведоштва, некаков востановен систем на основно образование, односно училишта, во Атина и во Спарта постоел уште во шестиот до петтиот век п.н.е. Секое дете имало свој **педагог** (воспитувач), кој се грижел за доброто однесување, а по навршената шеста или седма година децата ги посетувале училиштата на приватните учители: најпрвин учеле читање, пишување и малку сметање кај граматистот, потоа учеле музика (пеење и свирење) кај китаристот и гимнастика (по 12-та година) кај учителот по гимнастика. Ваквото, основно образование, за девојчињата завршувало со описменување и музичко образование, додека момчињата продолжувале и понатаму да се образуваат, најмалку до полнолетството. По 15-тата година многу повеќе се инсистирало на физичкото отколку на духовното образование, па за момчињата се организирале и посебни натпревари во *џенџајлон*, односно петобој (борење, трчање, скокање, фрлање диск и фрлање копје).

Гимназиум (*gymnasium*) се нарекувал отворен рамен простор наменет за гимнастички вежби што бил архитектурно обликуван со бањи, портици и слични содржини за одмор и духовно општење, а го посетувале момчиња над 18 години. Подоцна гимназиите станале место за воспитување и образование во кое најчесто се држеле философски предавања. Римјаните го презеле овој термин со кој го означувале општото образование и со него го замениле својот збор *schola*. Оттаму и во средниот век основното општо

образование се нарекувало – гимназија.

Повисоки степени на образование постоеле во други краишта на Грција, но во Атина тие се појавиле дури во втората половина на петтиот век п.н.е., со дејноста на софистите. **Софисти**, всушност, значи *учиџели њо мудросџи*, а софистика е философско-образовно движење во Хеллада, што нудело широко општо и теоретско знаење. Оригинаалните дела и учењето на софистите не се зачувани, а за нив најмногу сознаваме од делата на Платон.

Академија (*Academia*) била градина (света шума), наречена така според името на нејзиниот некогашен сопственик, атинскиот херој Академ, а посветена на божицата Атена. Подоцна таму биле уредени тркалиште, шеталиште и гимназиум. Според местото на кое се наоѓала, академија се нарекувала и првата организирана **философска школа** основана од Платон. Така, вежба-лиштата станале собиралишта на интелектуалните кругови и расадник на врвни философи и научници.

ПЛАТОНОВАТА АКАДЕМИЈА ВО АТИНА

Постојат повеќе докази дека писменоста на територијата на Римската империја не била привилегија само на богатите, туку таа била својствена и за најсиромашните, па и за робовите. Покрај скапите приватни училишта и учители (*ѝрамаѝиѝци*), имало и јавни институции – основни училишта, во кои сè до дванаесеттата година заедно учеле и момчињата и девојчињата. По дванаесеттата година само момчињата од повидните семејства го продолжувале образованието со изучување на класичната литература и митологија. Другите, пак, можеле да почнат да се занимаваат со која било професија.

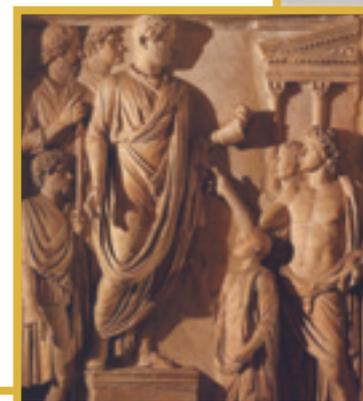
РИМСКИ УЧИТЕЛ И УЧЕНИК

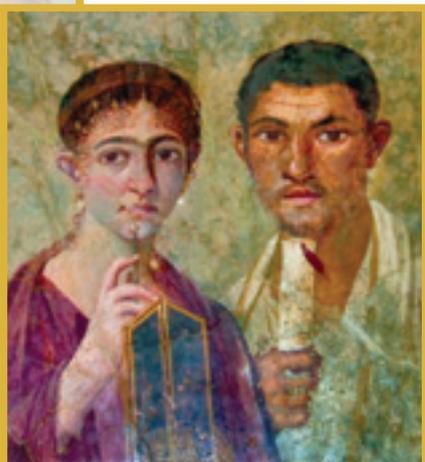

Во Рим не постоело законско полнолетство, па кога таткото на семејството ќе проценел дека синот е веќе зрел, го прогласувал за полнолетен со правото на облекување на мажествената тога. На тој начин младите римски граѓани со навршени 16 години можеле да почнат општествена кариера, да пристапат на служба во армијата или да се занимаваат со адвокатура.

Момчињата кои го продолжувале образованието во **реторските школи**, со особено внимание се посветувале на **реторика**, а учителите ги подучувале во *ѝеоријаѝа* и *ѝракиѝкаѝа* на *ѝоворниѝѝвоѝа*. Политичкото и судското говорништво играло исклучително важна улога во јавниот живот на Рим, а публиката ги следела политичките беседи и судските парници со еднакво внимание како и театарските претстави. Говорниците (*орайѝориѝе*) биле најпопуларните личности во државата.

ГОВОРНИК

ФРЕСКА ОД ПОМПЕИ

За да може еден римски граѓанин да се нарече образован, бездруго, требало да има приватен учител кај кого го учел старогрчкиот јазик и ја читал и проучувал хеленската книжевност. Приватните учители неретко доаѓале од Хелада, за да ја градат својата кариера во римската средина и да ги подучуваат младите Римјани на медицина, философија или книжевност и тоа на старогрчки јазик. Во доцната антика хеленските интелектуалци почнале сериозно да го учат латинскиот јазик, со амбиции да стапат на некоја правничка служба во Империјата.

Прашања

1. По што се разликувало образованието на девојчињата и момчињата во Хелада и Рим?
2. Каква е разликата во гимназиското образование во Атина и Рим?
3. Зошто римските млади благородници се посветувале на изучување на реториката?

Активности

- Обиди се да објасниш зошто толку се настојувало на физичкото воспитување на младите Атињани и Спартанци?

Дознај повеќе

Фласелјер, Р. *Грција во времето на Перикле*. АЕА Издавачи, Скопје 2002, стр. 91-125.

<http://www.historylink102.com/greece3/education.htm>

<http://www.crystalinks.com/romeducation.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_ancient_Greece

<http://greece.mrdonn.org/education.html>

QUOD ANTE
PEDES TUOS
EST, NON VIDES.

ОНА ШТО ТИ Е
ПРЕД НОЗЕТЕ,
НЕ ТО ГЛЕДАШ.

5.2. СЕМЕЈСТВО

Создавањето семејство и потомство во Хелада и во стариот Рим се сметало за света должност, а продолжувањето на родот ѝ давало смисла на **брачната заедница**, што ретко се склучувала поради љубов, а најчесто се договарала од страна на родителите на идните сопружници. Во Спарта дури постоел и закон што ги казнувал неженетите мажи, а во Атина на склучувањето брак му претходела свршувачка, што се сметала за нераскинлива поради зборот даден како залог. Девојчињата се сметале за созреани за мажење веќе по 12-тата, а момчињата по 15-тата година. Во Атина во времето на Перикле жените на граѓаните немале никакви политички или законски права и живееле изолирани од јавноста, минувајќи го времето во домот, со кој, пак, неприкосновено управувале како господарки на домашните робови. Дел од обредот на склучување брак во Спарта било грабнувањето на невестата, нејзината изолација од средината, потстрижувањето и облекувањето во машка облека.

СЕМЕЈСТВО НА АВЛИСТ

Спартанската заедница посветувала особено големо внимание на физичката издржливост на децата, кои од рано детство ги навикнувале да бидат скудно облечени и да се задоволат со скромна храна. Исто така, повеќето деца од својата 7-ма година се вежбале и обучувале во воени вештини. Ова го сметале за свој патриотски долг кон татковината. Оттаму, терминот *спартанско воспитување* подразбира строг однос кон потомството.

Во Рим постоеле неколку „видови“ брачна заедница, според статусот на сопругот и сопругата и според цврстината на обврската, а склучувањето брак било најсвечениот момент во животот на Римјаните, бидејќи семејството се сметало за темел на нивното општество.

Латинскиот поим **фамилија** (*familia*) не соодветствува во целост со нашиот поим *семејство*, бидејќи подразбирал економска, верска и општествена институција што ги обединувала не само мајката, таткото и децата, туку сите оние што живееле под ист покрив: робовите, штитениците (клиентите), ослободениците, па дури и семејните божества – Лари и Пенати.

СЕМЕЈСТВО

Родот (*gens*), пак, ги вклучувал и членовите на поширокото семејство, како и претходните генерации што го носеле истото родовско име: дедовци, чичковци, браќа, кои исто така имале свои фамилии.

Со раѓањето детето добивало лично име (*praenomen*), име на родот (*nomen*) на кој му припаѓал таткото или мажот (и што соодветствува на нашето презиме) и прекарот

на семејството (*cognomen*) што најчесто претставувал некоја физичка карактеристика (на пример, *Barbatus* – Брадесџ) или почесен прекар стекнат од некој од предците во истиот род (на пример, *Africanus* – Африкански е прекарот на родот на Скипионите, добиен од Сенатот поради освојувањата на Корнелиј Скипион во Африка). Значи, целосното име на римскиот граѓанин имало ваков облик: Корнелиј Скипион Африкански, Гај Јулиј Каесар, Марк Тулиј Кикерон и сл.

Таткото на семејството (*pater familias*) имал највисок углед и законска власт над членовите на семејството, што значело дека тој можел да го признае или да не го признае новороденото дете, да реши да го изложи или да го продаде, имал право да одлучува за животот или смртта на своите деца и жена, право да им го одбира животниот сопатник и сл. Со текот на времето овластувањата на таткото на семејството се редуцирале, односно ублажувале, па така во времето на Кикерон римското семејство веќе личело на денешните семејства во кои заедницата ја врзувала, пред сè, љубовта меѓу сопружниците и заедничката грижа за децата.

Секојдневниот живот на римските патрикии (благородници) и на плебејците (обичните луѓе со римско граѓанско право) многу се разликувал, а исто така и животот во градот или во селото, што може да се заклучи и според нивните домови (*domus*). Богатите Римјани живееле во раскошни вили, додека сиромашното градско население изнајмувало соби во повеќекатни трошни куќи – *инсули*.

РИМСКА ИНСУЛА

Денот им започнувал многу рано за да се искористи светлината на денот: мажите заминувале од домот за да ја вршат својата работа (општествена, трговска или занаетчиска), а жените се грижеле за домашните работи и меѓусебно се посетувале. По работниот ден, мажите задолжително заминувале во јавните бањи (*thermae*), каде што, покрај одржувањето на хигиената, уживале и во средби и разговори со своите сограѓани или деловни партнери. Потоа заминувале дома на вечера, што била главниот оброк во денот.

НАДГРОБЕН СЕМЕЕН СПОМЕНИК ОД СТОБИ

Прашања

1. Каква била улогата и положбата на жената во античките општества во споредба со нејзината улога во современото општество?
2. Која е разликата помеѓу римскиот род и фамилија?

Активности

- Поделете се во групи, па секоја група ученици нека направи истражување за одделни аспекти на секојдневниот живот во Атина или Рим: а) изгледот и распоредот на семејните живеалишта; б) обичаите поврзани со раѓањето на децата; в) обичаите поврзани со почитувањето на домашните божества; г) обредите при погребувањето; или д) улогата, положбата и правата на жените. Резултатите од истражувањата презентирајте ги на час.

Дознај повеќе

Фласелјер, Р. *Грција во времето на Перикле*. АЕА Издавачи, Скопје 2002, стр. 61-90.

Гасос, Д., *Рим. Мајница*, 2007, Скопје, стр. 24-25

<http://www.richeast.org/htwm/Greek/Furniture.html>

<http://www.fjkluth.com/arch.html>

<http://www.crystalinks.com/romefamily.html>

<http://www.historyforkids.org/learn/greeks/people/family.htm>

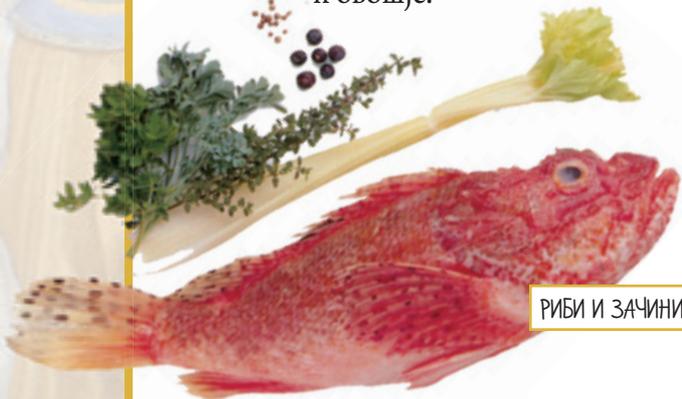
<http://atschool.eduweb.co.uk/nettsch/time/rlife.html>

<http://rome.mrdonn.org/families.html>

<http://rome.mrdonn.org/dailylife.html>

5.3. ГОТВАРСТВО

Секојдневната исхрана на Хелените, а особено на Атињаните и Спартанците, била многу умерена (според поднебјето и неплодноста на почвата). *Жиџаркиите*, а особено јачменот и пченицата, биле основните продукти од кои се приготвувале каши и се печеле лебови, погачи и колачиња. Најевтина и најчесто употребувана била *мазаја*, погача од јачмен. Со лебот се послужувале зеленчук (најчесто леќа и грав), маслинки, риби и месо, како и овошје.

РИБИ И ЗАЧИНИ

ОВОШЈЕ

ГОЗБА

Месото било скапо и можеле да си го дозволат само побогатите граѓани, а сиромашните го имале на трпеза само при прослави, на празници и при жртвопринесување. Рибата била подостапна и многу повеќе застапена во исхраната на најголемиот дел од населението, како свежа, солена или чадена. Оброкот вообичаено завршувал со свежо или сушено овошје: смокви, ореви, грозје или, пак, со медени колачиња. Од пијалаци најчесто се пиеле вода, млеко, медовина или вино разредено со вода. Околу пладне се земал скроман оброк, попладне ужина, додека главниот и најобилен оброк следел на крајот на денот – тоа била вечерата.

И **гозбите** за гости биле приредувани навечер и претставувале омилен начин на дружење. Спартанците на своите заеднички гозби често јаделе црна, многу зачинета супа, подготвена од свинско месо, крв, оцет и сол. Во останатите градови на Хеллада гозбите (*symposia*) се приредувале на верски празници, победи, државни успеси, атлетски и поетски натпревари и сл. Терминот *симпосион* буквално значи „заедничко пиеење“, што следело по јадењето и траело долго време, при што се воделе и долги разговори, се правеле шеги, се слушала музика и се уживало во танци. Јадењата најчесто ги подготвувале домашните робови или домаќинката на домот. Се јадело со прсти, често и без садови или од дрвени, глинени или метални чинии. Спартанците пијалакот го пиеле од дрвена или метална чаша, а Атињаните од глинени пехар.

Изборот на продуктите, како и навиките во исхраната, бил сличен и кај Римјаните, а тие сè уште не знаеле за компир, пиперка, домат или пченка. Исхраната им се темелела на леб, разни мешункасти зеленчуци, маслинки, леќа, риба и месо, а од овошје најчесто јаделе смокви и грозје. Во готвењето користеле многу мед, афион и разни зачински билки. Рибата најчесто ја конзумирале претходно исушена, посолена или чадена, а речиси неизоставна состојка на секое јадење бил сосот од риба, сол и зачински билки, што се нарекувал *īарум*. Виното се пиело задолжително разредено со вода и често засладено со мед.

ПРОДУКТИ

Садовите им биле глинени или бронзени, лажиците дрвени, а за течности користеле бокали и чаши изработени од глина, бронза и стакло. Во првиот и вториот век многу биле модерни садовите од црвена сјајна керамика, т.н. самоска керамика, па се увезувале од разни области.

САДОВИ

Наутро Римјаните често набрзина и во многу мали количества каснувале од остатоците од вечерата или само корка леб и чаша млеко, околу пладне земале лесен ручек што се состоел од топли јадења, но бил умерен и едноставен и со него никогаш не се пиело вино. Главниот оброк во денот (*сена*) следел по задолжителното капење, во раните вечерни или доцни попладневни часови, а можел да трае многу долго. Често на него присуствувале и гости, а се уживало и во разни видови забава (музика, танци, читање поезија, клонови и др.). Се јадело во **полулежечка положба** на големилежалки поставени околу ниската трпеза. Сиромашните граѓани ретко готвеле дома, а се хранеле со готова храна што ја купувале во мензи.

МЕНЗА ЗА БРЗА ХРАНА

КУЈНА ВО ОСТИЈА

Прашања

1. Кои продукти преовладувале во исхраната на Хелените и Римјаните и зошто?
2. Каков бил карактерот на гозбите: дали тие биле можност за обилно јадење и пиење или имале и поинаква цел?

Активности

- Истражувајте на Интернет и побарајте стари рецепти за подготовка на храна. Споредете ги собраните рецепти и одберете го најнеобичниот меѓу нив или наједноставниот што може да се подготви во училишната кујна.

Дознај повеќе

Фласелјер, Р. Грција во времето на Перикле. АЕА Издавачи, Скопје 2002, стр. 179-204.

<http://www.crystalinks.com/romefood.html>

<http://www.woodlands-junior.kent.sch.uk/Homework/Romans/food.html>

http://www.bbc.co.uk/schools/primaryhistory/romans/family_and_children/

<http://www.historyonthenet.com/Romans/food.htm>

5.4. ОБЛЕКА

Атињаните, но и останатите Хелени, многу внимавале на личната хигиена и на својот изглед. Облеката ја изработувале од ткаена и **обоена ленена или волнена ткаенина**. Таа немала некој крој, туку се користела како правоаголно парче ткаенина што, поради поднебјето и климата, не смеела да биде ниту тесна за да ги ограничува движењата, ниту преширока за да пречи. Кај мажите, наједноставниот вид облека (работна или секојдневна облека) била ленената кошула, што го покривала само едното рамо. **Хитонот** бил куса кошула или фустан што бил споен со токи на двете рамења и се носел врзан со појас околу половината. Вообичаената машка наметка – **химатионот** – се состоела од едно парче волнена ткаенина обвиткано околу телото, а можела да биде сосем едноставна или украсена со ленти во боја по рабовите. **Хлаמידата**, пак, била наметка што се правела од подебела ткаенина и секогаш се закопчувала на рамото. Таква наметка најчесто носеле војниците (со пурпурно-црвена боја), ефебите и коњаниците.

АТИЊАНКА

Женската облека била од истите ткаенини и со ист крој како и машката – ленено или волнено парче ткаенина, но се разликувала по начинот на кој се носела и по бојата. Наједноставното парче облека бил **пеплос**, каков што носеле младите Спартанки, а се состоел од правоаголен прицврстен со **фибули** (игли – брошеви) на рамениците и врзан со појас околу половината без никакви рабови. Постоеле и поинакви верзии на пеплос што можел да биде подолг, да се префрла преку главата или да служи истовремено и како наметка. Пеплосот се сметал за „дорски“, а хитонот (ленениот долг фустан со набори) го нарекувале „јонски“. Хитонот имал рабови одстраните и на рамената, со што се обликувале некој вид на широки ракави. Особено биле ценети и барани коринтските хитони, како и оние везените, изработени на Хиос, на Кипар и во Милет.

ЗЛАТЕН НАКИТ

Мажите, подеднакво како и жените, сакале и носеле накит, особено на некои свечености: белегзии, шноли и прстени. Жените често носеле и ѓердани, приврзоци, обетки и гривни на нозете. Нивниот накит не бил толку тежок и масивен како оној од микенско време, туку бил попрефинет и полесен, украсен и со скапоцени камења. Како составен дел на женскиот „аксесоар“ треба да се споменат и ладалата и сонцезбраните.

ГРЧКА ФИБУЛА

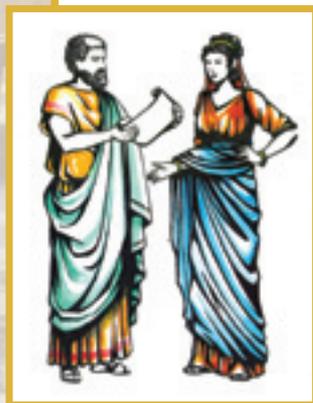
САД ЗА МАСЛО

Додека во архајскиот период и мажите и жените имале речиси идентични фризури, по Персиските војни долгите коси кај мажите веќе не биле во мода, тие редовно оделе на бербер и се потстрижувале, а од третиот век п.н.е., па наваму, и се бричеле. Во класично време речиси сите мажи носеле бради и мустаќи. Слободните жени ја потстрижувале косата само во знак на жалост, инаку носеле долги коси со кадрици собрани на темето со разни чешли или шноли, а само девојките имале коса сплетена во плетенки. Распуштена коса се носела за време на некои прослави или празници. Бојењето на косата (најчесто во руса боја), периките и лажните плетенки биле, исто така, вообичаени, како и отстранувањето на влакната од други делови на телото.

ОБУВКИ

Во римското општество **видот на облеката го одразувал статусот** на оној што ја носел: имотната или брачната состојба, функцијата или работата што ја вршел и класата на која ѝ припаѓал. Понекогаш и обувките го одразувале статусот, па чевлите на патрикиите биле црвени. Затворените чевли се носеле во комбинација со тога и тоа за излегување, а отворените сандали за дома, за во посети и во други пригоди.

РИМСКА ОБЛЕКА

Облеката, главно, се изработувала во домашни услови и од волна, а во времето на доцната Република се појавила и трговија со текстил, па и облека од лен, памук и свила. Основниот дел на облеката на мажите била волнената **туника** со многу едноставен правоаголен крој, составена на рамениците и врзана во појасот. Работниците и робовите носеле покуси или повисоко врзани туники од погруба ткаенина. Туниките на припадниците на витешкиот staleж биле украсени со вертикални тенки пурпурни линии, додека оние на сенаторите со подебели. Секако, карактеристична облека за римскиот граѓанин била **тогата** – поголемо парче волнена ткаенина со заоблени прави рабови, што се носело несошиено и префрлено на различни начини преку телото. Тогите биле тешки и сложени за носење, но затоа давале елегантен и достоинствен изглед. Целосно бела и неукрасена тога носеле

возрасните мажи; бела тога со пурпурен раб носеле државните службеници и момчињата од благородничките семејства; тога во темна боја била знак на жалост, а пурпурната тога со златен раб ја носеле војсковождите при прослава на триумф или императорите во свечени пригоди.

РИМСКА ЖЕНСКА ОБЛЕКА

РИМСКА ФИБУЛА

Женските туники се разликувале од машките по тоа што биле долги до стапалата, а биле слични и на грчките. Пеплосот се состоел од ткаенина во форма на два правоаголника со рабови на рамениците, а вишокот ткаенина паѓал слободно на градите. На рамениците се набирал со фибули, а под превитканиот дел се врзувал појас. Римскиот хитон бил сличен на грчкиот и претставувал поширока туника што се изработувала од волна, лен или свила и која се спојувала и набирала на рамениците со што се обликувале ракави. Може да се врзе под градите, на половината или на колковите, а најчесто бил обоен во светла боја. Символ на бракот и израз на традицијата била столата, што ја носеле мажените Римјанки врз друга туника, додека познатите жени носеле пала – наметка за излегување оддомот што се префрлала преку левото рамо, па се спуштала под десната рака и се обвиткувала околу целото тело и нејзиниот завршок се придржувал со левата рака.

РИМЈАНКИ

Кусата коса и избриченото лице биле вообичаени за Римјаните сè до вториот век од н.е., од кога почнале да се носат куси бради. Жените посветувале особено големо внимание на дотерувањето на косата, што напред ја чешлале високо подигната или сплетена во сложени плетенки. За прицврстување се користеле венчиња и разни шноли, а фризерите најчесто биле робови. Единствениот накит што го носеле возрасните машки граѓани имал повеќе практична, а помалку естетска функција: тоа бил железен, а подоцна и златен, прстен што служел како печат за восок со кој се авторизирале документи. За разлика од нив, жените носеле разновиден накит: обетки, ѓердани, бразлетни, прстени и најразлични фибули – богато декорирани шноли и игли. Накитот се изработувал од бронза и стакло, а особено ценети биле златото, скапоцените камења и бисерите. Римјанките користеле и шминка, го белеле тенот, а уживале и во убави парфемии и масла.

НАКИТ И ФРИЗУРА НА
РИМЈАНКА

ЧЕШЕЛ ОД
СЛОНОВА КОСКА

ПРСТЕН НА
РИМСКИ ВОЈНИК

Активности

- Организирајте се во групи, од кои едни ќе изработуваат: а) различни парчиња накит – реплики на античките; или б) едноставни модели облека. Изработените креации можете да ги презентирате на некоја училишна приредба или при активности надвор од оние училишните.

Дознај повеќе

Фласелјер, Р. *Грција во времето на Перикле*. АЕА Издавачи, Скопје, 2002, стр. 156-178.

<http://www.crystalinks.com/rome.html>

<http://www.mlahanas.de/Greeks/Fashion.htm>

http://www.fashion-era.com/ancient_costume/ancient-greek-fashion-hair.htm

<http://www.costumes.org/history/100pages/timelinepages/ancientgreece1.htm>

<http://www.roman-empire.net/society/soc-dress.html>

<http://www.hairselect.com/roman.htm>

5.5. ОБЛИЦИ НА ЈАВЕН ЖИВОТ

ПОДГОТВИТЕЛНИ АКТИВНОСТИ

Потсети се од учебникот по историја за државното уредување и институциите во Хелада и Рим.

Јавниот живот на Хелените и на жителите на римската држава се одвивал, главно, во неколку фокални точки од градот: *палатите, објектите на државните институции, храмовите на нивните божества* и просторите во кои го минувале слободното време и се забавувале, а тоа се *театрите, вежбалиците, јавните бањи и циркусите*. Овие простори и објекти се мошне препознатливи и впечатливи, а нивната величественост требало да ја изразува моќта и величието на државата. Во голем број од европските градови се користени градителските искуствата од антиката и во планирањето на градскиот простор (урбанизам), но и во стилското обликување на самите градби (види во поглавјето Уметност–архитектура). Но, уште позначајна е социјалната (општествената, заедничката) функција на овие простори и објекти за самите граѓани од сите слоеви: тука се носеле одлуки важни за државата и сите нејзини жители, тука се влијаело на некои процеси и случувања во пошироката заедница, се изведувале верски обреди, се тргувало, се склопувале пријателства и се договарале бракови. Староветковните народи не го делеле духовното од световното, верата и државата биле неделиви.

АВГУСТОВИОТ ФОРУМ ВО РИМ

5. 5. (А) ОПШТЕСТВЕНИТЕ ДОЛЖНОСТИ НА ГРАДСКОТО НАСЕЛЕНИЕ

Во градовите во текот на годината повеќе пати се одржувале верско-државни празнувања, кои едновремено ги зајакнувале и поборноста и патриотизмот на населението. Атинските и римските граѓани со задоволство учествувале во овие активности и голем дел од своето време, а понекогаш и целата своја кариера ја посветувале на вакви и слични општествени должности. Тоа

било возможно бидејќи сите други работи ги извршувале работниците и робовите. Благородниците дури се однесувале со презир кон физичката работа, која се сметала за недостојна за припадниците на повисоките класи, што ја потврдува строгата класна подвоеност во општеството. Тие се стремеле кон државните служби (*мајисџраџии*) и напредувањето во државната хиерархија на власта.

АГОРА НА ДЕЛОС

Градските плоштади во Хелада и Рим биле исклучително живи места исполнети со различни содржини, но, пред сè и над сè, биле свртувалишта на кои граѓаните се среќавале со своите пријатели, деловни партнери, *клиенти* или *џајрони*, места на кои се дискутирало и се воделе дебати по различни прашања и на кои се донесувале значајни одлуки.

Градот Атина се развивал околу градското јадро што го сочинувале Акропол и јужните предградија, како и работничкиот дел Керамик. Во Керамик се наоѓал главниот градски плоштад **Агора** (*Agora*), што бил верско, политичко и деловно средиште на Атина. На него се наоѓале *оркесџра* (простор за танцување, одржување концерти и драмски претстави во чест на богот Дионис), простор на кој се одржувале собранијата на народот, како и пазар за земјоделски и занаетчиски стоки.

Подоцна, политичките собири се „преселиле“ на ридот Пникс, а драмските уметници во светилиштето на Дионис на јужните падини на Акропол. На Агората останал само пазарот, но на неа и понатаму се состанувале членовите на Советот (*џриџаниџе*), а понекогаш се одржувале и собири на граѓаните.

Латинскиот збор за плоштад е *forum* и секој римски град имал форум, а во Рим, покрај најпознатиот **римски плоштад** (*Forum Romanum* или *Forum Augustus*) од времето на доцната Република, во периодот на царството постоеле повеќе плоштади, односно речиси секој римски *каесар* (цар, владетел) градел „свој“ плоштад: Трајановиот форум, форумот на Нерва и сл. На главниот римски форум се случувале сите поважни работи во градот – тој бил центар на општествениот, политичкиот, деловниот и верскиот живот на градот, а на него и околу него, покрај зградите на државните институции (архив,

РЕКОНСТРУКЦИЈА НА
РИМСКИОТ ПЛОШТАД

СВЕТАТА УЛИЦА

куријата – зградата во која се одржувале седниците на Сенатот, затвор), се наоѓале голем број храмови и Реијајата (седиштето на врховниот свештеник), базилики, триумфални порти (на Тит и на Септимиј Север), споменици и јавната говорница – *росџра*. Токму од оваа говорница биле одржани повеќето познати говори на римските говорници (*орайјори*). Низ плоштадот поминувала најстарата улица на светот – *Свеијајата улица* (*Via Sacra*), што водела до ритчето Капитолиј, каде што се наоѓал и храмот на Јупитер.

Сенатот (*Senatus*) бил највисоката државна институција во времето на Републиката што продолжила да дејствува и во периодот на царството, иако контролирана од царот. Имал клучна улога во управувањето и раководењето со државата, ги контролирал внатрешната и надворешната политика, финансиите, назначувал воени команди и управници на провинциите и решавал за сите други важни државни прашања. Во различни периоди од римската историја броел од 100 до 600 сенатори, магистрати (државни службеници) и поранешни магистрати, сите од редот на патрикиите. Седниците на Сенатот се одржувале во зградата наречена *Курија* (*Curia*). На многубројни документи и акти стои симболот SPQR (*SENATUS POPULUSQUE ROMANUS*), што значи дека одлуката или прогласот е донесен од „Сенатот и римскиот народ“.

РИМСКИОТ СЕНАТ

Собрание или совет е една од клучните институции за развојот на *аџинската демократија*. Со востановувањето на Собранието/Советот на 400-темина во времето на Солон и Советот на 500-темина во времето на Клистен и со новата територијална поделба на градот биле ограничени овластувањата на дотогашниот аристократски *Ареопај* (Собрание на архонти) и власта преминала во рацете на граѓаните постари од 30 години. Од секоја *фила* (административна единица, општина) се избирале по 40/50 граѓани кои во Народното собрание решавале за најважните работи во државата по пат на гласање, а одлуките се носеле со мнозинство гласови.

78

АКТИВНОСТИ

- Направете споредба меѓу облиците на јавниот живот во антиката и денес – средиштата на политичкото дејствување, местата што претставуваат фокус на движењето и општењето меѓу граѓаните во различни градови што сте ги посетиле и плоштадите во античките градови.

Дознај повеќе

Фласелјер, Р. *Грција во времето на Перикле*. АЕА Издавачи, Скопје 2002 стр. 35-60.
Гасос, Д., *Рим*. Матица, 2007, Скопје стр. 10-11.

http://www.historylink102.com/greece3/democracy_athens.htm

<http://www.crystalinks.com/romebuildings.html>

5. 5. (Б) ЗАБАВА И СЛОБОДНО ВРЕМЕ

Своето слободно време жителите на античките градови го минувале во театар, во јавните бањи или на разни спортски натпревари.

Театар (*theatros*) е грчки термин што означува гледалиште, односно место за гледање и изведување драмски претстави што потекнуваат од верски, култни обреди изведувани за време на празници и чествувања на богот Дионис. Со време, театарските натпревари станале задолжителен дел на сите државни празници. Изборот на претставите и сите подготовки ги правеле градските власти, поточно, *архонџиите*. Најчесто се прикажувале пет комедии првиот ден

и по една тетралогја (три трагедии и една сатирична драма) во секој од следните три дена. На крајот се доделувале награди – лоровови венци. Театарот бил многу повеќе од омилена забава на

Грците и Римјаните. Го посетувале граѓаните од сите социјални сталежи, мажи и жени, но артисти можеле да бидат само мажи. Гледачите со купениот билет се здобивале со право да ги следат сите претстави во сите денови. Затоа било сосема вообичаено публиката да си носи храна, пијалаци и да јаде и пие за време на претставите. Првите редови и седишта биле резервирани за свештениците и за државните чиновници.

Во античкиот театар во локалитетот Стоби на долниот дел од седиштата можат да се видат имињата на побогатите граѓани кои си ги закупувале местата во гледалиштето.

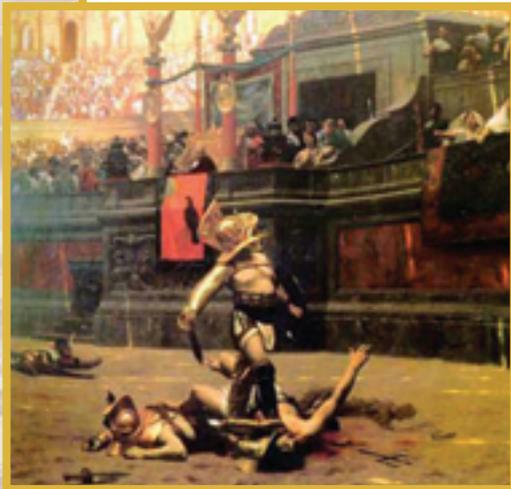

КОЛОСЕУМОТ ВО РИМ

и да се осветли за ноќни претстави. Арената (борилиштето) можело да се наполни со вода и во него се изведувале инсценирани поморски битки со помали бродови. Посетителите и овде седеле според општествениот статус, владетелот седел во раскошно украсена и удобна ложа, во првиот ред се сместувале сенаторите, витезите, амбасадорите и други достоинственици. Жените можеле да ги следат настаните во арената од најгорните редови.

Подоцна во амфитеатрите се одржувале разни видови на гладијаторски борби, борби на робови со диви животни, опасни игри на лов на ѕверови,

ГЛАДИЈАТОРСКИ БОРБИ

трки со двоколки и слични претстави што, за денешните сфаќања, се, секако, стравотни и сурови. Гладијаторските борби настанале како погребни чествувања на починатите аристократи, при што во меѓусебна борба на робови или заробеници се пролежала крв. Се верувало дека духовите на покојните сакаат човечка крв. Со текот на времето, благородниците почнале да се натпреваруваат кој ќе приреди повеличествени гладијаторски борби. На тој начин се додворувале на граѓаните и си обезбедувале гласови на изборите за магистрати. Во периодот на царството, царот станал единствениот кој имал право да приредува вакви борби.

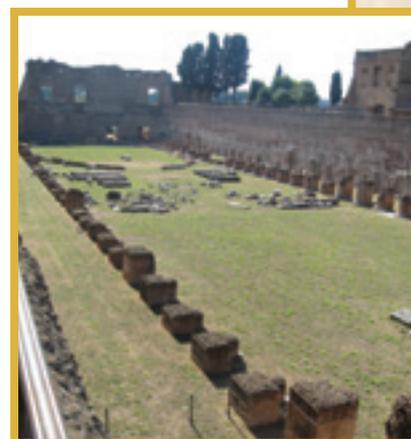
Од спортски настани во Хеллада најпосетувани биле атлетските натпревари, како и трките со двоколки. Но најважен и најпосетуван настан секако биле **Олимписките игри** кои се одржувале секоја четврта година **на стадионот во Олимпија**, на Пелопонез. Тоа било верско-атлетско празнување, што започнувало со принесување жртва на Севс и било проследено со многубројни други верски обреди. Првите писмени податоци за игрите датираат од 776 п.н.е. Хелените според овие игри го сметале

и времето. Право да се натпреваруваат имале само натпреварувачи кои говореле грчки, што значело жители на хеленските градови и на нивните колонии во средноморскиот басен. Постепено се зголемувал бројот на натпреварувачки дисциплини (бокс, борење, трки со коли, натпревари во трчање, пентатлон или петобој и други), така што игрите траеле и до пет денови. Победата и овенчувањето со лавров венец на Олимписките игри носеле исклучителна почит и слава.

ОЛИМПИЈА

Римјаните практикувале телесни вежби, но не биле толку посветени на здобивање атлетски градено тело, како што било тоа случај со Хелените. Претпочитале некој вид на боксување и борење, но најголемо задоволство им претставувале трките со коли влечени од коњи. **Големиот Киркус** (*Circus Maximus*) бил стадион на кој се организирале ваквите натпревари и можел да прими до 250 илјади посетители, што доволно зборува за масовната посета на овој вид спортски настани.

КИРКУС МАКСИМУС

По завршувањето на работниот ден жителите на античките градови заминувале во големите јавни бањи, каде што се освежувале, но исто така и се среќавале со своите познајници, разменуваале информации, дознавале новости. **Римски бањи** (*терми*) имало и во античките градови во тогашната римска провинција Македонија, па можеме да ги видиме и денес нивните остатоци, како на пример, на локалитетот Стоби. Посетителите првин оделе во соблекувална, се мачкале со масла и вежбале, па влегувале во топлата бања и оттаму оделе на освежување во студената бања. Имало и простории со пареа, сауни, јавни тоалети, а по капењето можело да се прошета во градината, да се посети библиотеката или да се одгледа точка на некој акробат. Системот за загревање бил многу инвентивен, со под подигнат на столбови, под кој циркулирала централно загреаната вода.

ЖЕНСКАТА БАЊА
ВО СТОБИ

Прашања

1. Кои јавни објекти биле средишни точки во секојдневието на Хелените, а кои на Римјаните?
2. Кои спортови им биле омилен на Хелените, а кои на Римјаните?
3. Кои се јавните објекти кои според архитектурните решенија претставуваат иновативни градителски решенија?

Активности

- Организирајте дискусија за застапеноста на театарот и уметноста воопшто во античкиот и нашиот секојдневен живот и културни навики.
- Посетете еден од античките градови во Македонија, направете фотографии и подоцна изложете ги во училиштето со потребните придружни објаснувања или коментари за вашите впечатоци.

Дознај повеќе

Фласелјер, Р. *Грција во времето на Перикле*. АЕА Издавачи, Скопје, 2002, стр. 205-241.
Гасос, Д., *Рим*. Матица, 2007, Скопје, стр. 20-21, 24-25.

<http://www.crystalinks.com/romebuildings.html>

<http://www.crystalinks.com/greekolympics.html>

<http://www.crystalinks.com/greektheater.html>

<http://www.crystalinks.com/rometheaters.html>

<http://www.crystalinks.com/romebaths.html>

РЕЧНИК

- аспект** – појава, вид, гледиште
- реторика** – теорија, техника на убаво говорење и пишување
- редуцира** – сведува, намалува
- статус** – состојба
- магистрат** – државна служба/службеник
- фокална точка** – средишна точка
- амфитеатар** – кружно гледалиште, театар во облик на полн круг
- авлист** – музичар кој свира на инструментот авлос
- ефеб** – полнолетен маж
- хиерархија** – поделба според степен на надреденост
- триумф** – свечена поворка и песна, прослава на воена победа

6

АНТИЧКОТО
НАСЛЕДСТВО ВО
МАКЕДОНИЈА

ВО ОВА ПОГЛАВЈЕ

- 6. 1. ЛОКАЛИТЕТИ
 - 6. 1. (А) СКУПИ (SCUPI)
 - 6. 1. (Б) СТОБИ (STOBI)
 - 6. 1. (В) ХЕРАКЛЕЈА (HERACLEIA LYNCESTIS)
 - 6. 1. (Г) ЛИХНИД (LHYNIDOS)
- 6. 2. НАТПИСИ

Сознанијата за далечното минато науката ги црпи од повеќе видови извори, од кои веќе ги споменавме писмените историски извори, но секако, највидливи и најопипливи податоци нудат материјалните споменици: остатоците од градби, патишта и објекти од најразличен вид, како и артефактите – уметничките дела, предметите за употреба (садови, алати, накит), ковани пари и друго. Науката што се занимава со систематско откривање, проучување и заштита на пронајдените објекти и предмети се нарекува **археологија** (сѝ. грч. *arhaios* – стар и *logos* – наука), „наука за старината“ или наука што ги истражува старините. Со споредба и комбинирање на сознанијата добиени од материјалните наоди и од писмените историски извори, со толкувањето на натписите, монетите и слично, може да се реконструира минатото, односно, да се добие поцелосна претстава за историските собитија, начинот на живот, обичаите и обредите на откриените локалитети.

АРХЕОЛОШКИ НАОДИ

83

REPETITIO
EST MATER
STUDIORUM.

ПОВТОРУВАЊЕТО
Е МАЈКА НА
ЗНАЕЊЕТО.

6.1. ЛОКАЛИТЕТИ

ПОДГОТВИТЕЛНИ АКТИВНОСТИ:
Од учебникот по историја потсети се за содржините од хеленистичкиот период и Македонија под римска власт.

На територијата на денешна Р. Македонија се наоѓаат голем број на археолошки локалитети и наоѓалишта што сведочат за богата историја долга повеќе илјадалетија, како и за вкрстувањето на различни култури и традиции. **Географската положба** условила низ оваа територија да поминуваат повеќе важни комуникации (патишта) – познатата Виа Егнатија, што од Драч поминувала покрај Охридското Езеро, па водела кон Хераклеја (Битола) и понатаму до Тесалоника (Солун), нејзиниот крак што се двоел кон Астибо (Штип); патот што одел низ вардарската долина и ги поврзувал Скупи (Скопје) и Стоби и многу други. Најголемите и најзачуваните досега откопани антички градови во Македонија биле основани или го доживеале својот подем во хеленистичко (времето на Александар Македонски) и римско време, поточно, во вториот и третиот век од нашата ера. Тоа биле **развиени градски центри** со улици, водоводи, храмови, театри, бањи и сè што според тогашната концепција на градовите требало да содржи едно градско средиште. Најпознати се: Скупи, Стоби, Хераклеја и Лихнид.

6.1 (A) СКУПИ (SCUPI)

СКУПИ

Во подножјето на Зајчев Рид, неколку километри од денешно Скопје, на левиот брег на реката Вардар се откриени остатоците од **античкиот град Скупи**. Првично, во вториот век п.н.е., на ова место бил подигнат римски воен логор, што еден век подоцна прераснал во градска населба. Подигањето на градот било во функција на римските освојувања на Дарданија, а низ него минувале важни патишта што ги поврзувале Средна Европа со Егејското Море и Тракија со Јадранското Море. Извесно време бил престолнина на провинцијата Дарданија, а во третиот век станал и епископско седиште.

VULPES PILUM
MUTAT, NOT
MORES.

ЛИСИЦАТА
ГО МЕНУВА
ВЛАКНОТО, НО
НЕ И ОБИЧАЈТЕ.

Во својата историја Скупи бил изложен на чести напади и освојувања од Готите и Хуните, но она што го уништило градот бил силен земјотрес во 518 година. Се претпоставува дека приближно во тоа време населението се преселило на подрачјето на денешно Скопје.

Најпрепознатливи и најзначајни откриени објекти во градот со **широки поплочени улици** се театарот, двете базилики, крстилницата и некрополата. Од четвртиот до шестиот век Скупи доживеал повторен процут, па биле подигнати и административни згради, јавни бањи, водовод и заштитни ѕидини.

Театарот, според градбата, бил од римски тип, а се претпоставува дека бил подигнат во вториот век, по повод посетата на Хадријан, имал оркестра долга речиси сто и широка петнаесет метри, со невообичаено богати и префинети украсни елементи. Во овој театар се изведувале исклучиво драмски претстави, комедии и трагедии, а не се најдени траги што би упатувале на гладијаторски борби.

Базиликите имале подови украсени со мозаици во геометриски шари, во нивната внатрешност биле пронајдени столбови, розети и други украсни елементи, а првата од нив била исклучително монументална.

БАЗИЛИКА ВО ЈУЖНИОТ
ДЕЛ ОД СКУПИ

Прашања

1. Каква била местоположбата на Скупи?
2. Кога бил основан градот?
3. Во кој период го достигнал највисокиот степен на развој?
4. Кои се најзначајните откриени објекти во Скупи?
5. Кога и од што бил уништен античкиот град Скупи?

Активности

- Посетете го локалитетот Скупи или Музејот на град Скопје.
- Организирајте презентација на прибрани информации, во облик на постер.

Дознај повеќе

<http://my.opera.com/ancientmacedonia/blog/show.dml/1222119>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Scupi>

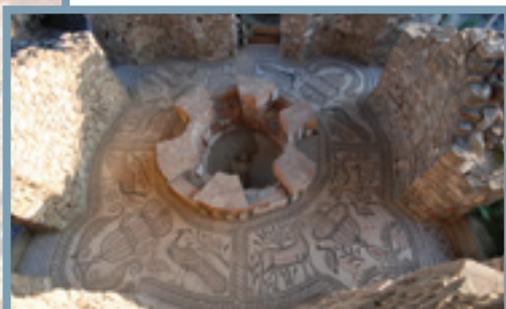
<http://www.soros.org.mk/konkurs/076/makver/skupi.html>

6. 1 (Б) СТОБИ (STOBI)

ПОДГОТВИТЕЛНИ АКТИВНОСТИ:

Поделете се во групи и секоја група нека истражува различни видови извори за Стоби (печатени, електронски, илустративни). Потоа изработете портфолио за овој антички локалитет – историја, објекти, истражување.

Најстарите пишани извори за **Стоби** откриваат дека градот бил подигнат во **хеленистичкиот период**, пред владеењето на македонскиот крал Филип Петти, во плодна долина во близина на устието на реката Црна во Вардар. Оваа местоположба придонела Стоби да израсне во стратешки воен, трговски центар на главниот пат што водел од Дунав до Егејското Море. Значајни промени се случуваат во првиот век од нашата ера, кога градот добил повисок ранг, се проширил и во него почнале да се коваат пари. Во **римскиот период** неговите жители се сметале за римски граѓани, а многубројните споменици со натписи сведочат за оставините на побогатите меѓу нив.

КРИСТИЛНИЦА

Во **ранохристијанскиот период** Стоби имал уште позначајна улога бидејќи станал седиште на епископите, а во тоа време се подигнати неколку величествени базилики, украсени со мозаици и фрески. Секако, врвот на својот развој го достигнал во петтиот век, кога станал престолнина на провинцијата. Но, во истиот век бил подложен на грабежи, напади, земјотрес и чума, така што по шестиот век населението го напуштило и замрел животот во него.

ПОДОТ ОД ТОЛЕМИТЕ БАЊИ

При прошетка низ Стоби, задолжително треба да се посетат театарот, крстилницата, неколкуте базилики (северна, централна, градска), синагогата, големата јавна бања, Теодосиевата палата,

куќата на псалмите. Највпечатлив од сите градби по својата местоположба и по својата големина е **театарот**. Тој повеќе личи на театрите во Хелада. На редовите седишта и денес можат да се прочитаат врежаните имиња на патроните на театарот и на игрите што во него се одржувале откако бил претворен во арена. Според овие имиња може да се дознаат поголемиот дел од благородничките родови во градот.

ТЕАТАРОТ ВО СТОБИ

Особено префинети и уметнички совршено изработени се многубројните **мозаици**, од кои некои се зачувале во извонредна состојба. Со нив не биле украсени само јавните згради, туку и некои приватни домови, како и **палатата на Теодосиј**. Може да се претпостави дека во градот дејствувала школа на мозаичари и сликари.

Прашања

1. Какво било значењето на местоположбата за развојот на Стоби?
2. Кога бил основан градот?
3. Во кој период го достигнал најголемиот подем?
4. Кои биле причините за пропаѓањето на Стоби?

Активности

- На некоја од училишните екскурзии при посета на локалитетот Стоби направете фотографии, а потоа во училиштето организирајте изложба.

Дознај повеќе

Археолошката карта на Македонија, Том 2, МАНУ, Скопје, 1996.
Петрова Елеонора, *Сџоби (водич)*, Музеј на Македонија, Скопје, 2003.
Микулчиќ Иван, *Антички градови во Македонија*, МАНУ, книга 8, Скопје, 1999.
Микулчиќ Иван, *Сџоби (монографија)*, Скопје, 2006.

<http://iguide.travel/Stobi>

<http://my.opera.com/ancientmacedonia/blog/stobi>

<http://arheo.com.mk/wp-content/uploads/2008/06/plan-stobi.jpg>

<http://www.soros.org.mk/konkurs/076/makver/stobi.html>

6. 1. (B) ХЕРАКЛЕЈА (HERACLEIA LYNCESTIS)

ХЕРАКЛЕЈА

Хераклеја Линкестиска го носи името на Херакле, митскиот јунак и родоначелник на македонската кралска династија Аргеади. Областа во која се наоѓа градот била населена одраномакедонското племе Линкести. Сместена е на најниските североисточни падини на планината Пелистер (во непосредна близина на Битола), на крстопат на две тогашни важни сообраќајници.

ТЕАТАРОТ ВО ХЕРАКЛЕЈА

И овој град бил основан најпрвин како утврда од стратешки причини, за да се спречи продорот на Римјаните. Низ Хераклеја марширале голем број легии во поход кон Исток или на враќање кон Рим, на патот на триумфот. Но, токму во римскиот период Хераклеја добила поголемо економско-трговско значење, била прогласена за римска колонија, се проширила и биле подигнати многу јавни градби: терми, судница и мал, но архитектонски совршено конструиран, театар, со дваесет редови седишта, за 2.500 гледачи.

Од ранохристијанскиот период, кога Хераклеја станала и епископско седиште на Пелагонија и го достигнала највисокиот подем, зачувани се извонредно складни градби, како Малата и Големата базилика, Епископската резиденција и градската чешма.

СТАТУА НА ТИП
ФЛАВИЈ ОРЕСТ

Веројатно највпечатлив дел од уметничкото наследство најдено во Хераклеја се **подните мозаици**, работени во најразлични техники и распослани на 1.300 квадратни метри.

Златниот век на Хераклеја не траел долго. Урбаниот живот бил прекинат од нападите на аварските хорди, кои иако не се населиле во градот, сепак ја прекинале долговековната традиција во него.

ПОДЕН МОЗАИК

Дознај повеќе

Иван Микулчиќ, *Хераклеја, антички град во Македонија (монографија)*, Магор, 2008.

<http://www.soros.org/konkurs/076/makver/herakleja.html>

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_01.swf

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_02_teatar.swf

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_04_cesma.swf

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_05_portik.swf

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_06_terma.swf

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_07_mala_baz.swf

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_07_mala_baz_moz.swf

http://www.bitolatourist.info/things/virtual/Heraclea_09_gol_baz.swf

Прашања

1. Кои периоди во развојот на градот можат да се препознаат според археолошките наоди?
2. Кога Хераклеја го достигнала својот најголем подем?
3. Наброј ги најзначајните објекти во градот.

Активности

- Организирајте натпревар во класот, на кој ќе учествувате со свои творби (цртежи, колажи, писмени состави) инспирирани од мозаиците во Хераклеја. За оваа активност можете да побарате помош и соработка од наставникот по ликовно образование и мајчин јазик.

6. 1 (Г) ЛИХНИД (LIGNIDOS)

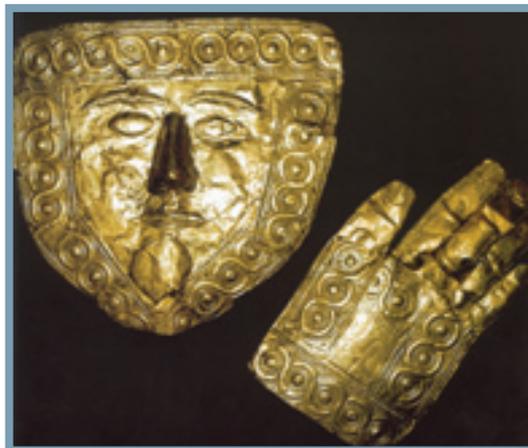
АНТИЧКИ И СРЕДНОВЕКОВНИ СИДИНИ

На брегот на Охридското Езеро, на главната сообраќајница што го поврзувала Рим со Балканот – Виа Егнатија, а под денешниот град Охрид, се наоѓала античката градска населба **Лихнид**. Филип Втори, забележувајќи ја стратешката природна предност на двата рида северно од езерото (во непосредна близина на Самоиловата тврдина и под неа), заповедал таму да се подигне утврдување.

Во **хеленистичкиот период** градот се ширел кон езерскиот брег, а дека во него се одвивал богат градски живот сведочат наодите откриени во **некрополата** кај Горна порта: предмети од злато, сребро, бронза и керамика – накит, погребни маски и други артефакти.

АРТЕФАКТИ – НАКИТ И
ЗЛАТНА МАСКА

Од овој период датира и **Античкиот театар** (втори век п.н.е.) во кој, според зачуваните натписи, се изведувале драмски претстави, а кој, подоцна, во римско време, бил преадаптиран и за гладијаторски борби. Околу театарот биле поставени многубројни статуи и релјефни плочи, од кои особено се истакнува релјефот на богот Дионис со музите.

Во времето на **римското владеење** Лихнид бил град што слободно се развивал, а од овој период се **мозаичните подови** на раскошните палати на месноста Плаошник.

Повеќе архитектонски и уметнички раскошно обликувани базилики сведочат за ранохристијанскиот процут на градот, кога се претпоставува дека бил и епископски центар на провинцијата Нов Епир. За жал, голем дел од објектите останале недостапни за истражување, бидејќи во следните епохи врз нив се граделе станбени и други објекти, што сè уште се користат.

КРСТИЛНИЦА

Прашања

1. Кој го основал античкиот град Лихнид?
2. Кои се најзначајните наоди и објекти од хеленистичко време во Лихнид?
3. Што го карактеризира ранохристијанскиот период од опстојувањето на градот?

Активности

- Поканете во училиштето некој археолог или конзерватор и подискутирајте со него колку и на кој начин се заштитени објектите на откриените локалитети, како се датираат пронајдените наоди и сл.

Дознај повеќе

<http://my.opera.com/ancientmacedonia/blog/2007/08/06/lihnidos>

<http://mk.wikipedia.org/wiki/Лихнид>

<http://www.soros.org.mk/konkurs/076/makver/lihnid.html>

6.2. НАТПИСИ

Епиграфика (или епиграфија), всушност, значи *вишување*. Тоа е наука што се занимава со проучување на старите натписи врежани на некој траен материјал: камен, мермер, глина, метал, стакло, коска, мозаик. Зборот доаѓа од старогрчкиот *epigraphē* (лат. *inscriptio*) што значи „натпис“. Таа е во тесна врска со другите науки, како што се: **палеографијата** (наука за старите видови писма) и **нумизматиката** (наука што се занимава со проучување на кованите пари) и некои други помошни историски науки. Епиграфичарите ги расчитуваат и ги датираат натписите, од нивната содржина црпат историски податоци, што ги споредуваат со претходните сознанија за местото, областа, времето, настанот или личноста на кои се однесува напишаниот текст. Текстовите понекогаш се оштетени, тешко читливи,

при пишувањето често се користени кратенки (поради заштеда на материјал) и затоа се вели дека овие записи, според егзактни епиграфски правила, „се расчитуваат“, што значи дека се пристапува кон реконструкција на избришаниот дел од текстот, кон развивање на кратенките и сл.

Натписите можат да бидат испишани на еден јазик, но се среќаваат и повеќе јазици и повеќе писма на еден ист споменик, како на овој споменик, со латински и грчки текст.

Натписите, според содржината на испишаниот текст, можат да се групираат во две основни групи: **приватни натписи** (*tituli*) и **документи** - јавни или приватни (*acta*), а тие, пак, се класифицираат во неколку категории.

Во приватни се вбројуваат:

1. Надгробни натписи;
2. Заветни натписи;
3. Почесни натписи;
4. Натписи на јавни згради;
5. Натписи на најразлични предмети.

Документите, пак, се делат на:

1. Договори;
2. Закони;
3. Декрети;
4. Свети и јавни документи;
7. Приватни документи;
8. Графити на ѕидови.

ДИПЛОМА НА
ВОЕН ВЕТЕРАН

На **територијата на Македонија** веќе се откриени и секојдневно се откриваат нови натписи напишани на **старогрчки и латински јазик**, што претставува привилегија, бидејќи имаме можност да ги видиме, допреме, прочитаеме, истражуваме на археолошките локалитети, во музеите, на плоштадите, но понекогаш дури и во дворовите на куќите. Многубројните наоди на оригинален епиграфски материјал на специјалистите (археолозите, класичните филолози, епиграфичарите и историчарите) им овозможуваат да доаѓаат до сознанија релевантни за историјата на нашата земја во различни историски периоди.

НАТПИС ОД ХРАМ
ВО МАРВИНЦИ

Прашања

1. Како се вика науката што се занимава со проучување на старите натписи врежани на тврда материјал?
2. Како се групираат натписите според нивната содржина?
3. Какво е значењето на епиграфијата за реконструкција на минатото?

Активности

- Посетете некој локалитет, музеј или лапидариум, разгледајте ги изложените натписи и анализирајте ги нивните форми, големина, материјал и сл.
- Обидете се да препишете текст од некој натпис и со помош на наставникот да го расчитате.

РЕЧНИК

- локалитет** – место на кое се истражува
- монета** – кована, метална пара
- реконструира** – повторно изградува, одново составува
- базилика** – христијански храм, црква
- некропола** – гробишта
- крстилница** – просторија во која се изведувал обредот на крштевање
- фреска** – слика со боја на ѕид
- декрет** – одлука, наредба
- епископ** – црковен великодостојник, владика
- розета** – украс во облик на роза
- синагога** – собрание, еврејски храм

